UAB
Universitat Autònoma de Barcelona

Dipòsit digital de documents de la UAB

This is the **published version** of the bachelor thesis:

Buisan Andreu, Judit. *La ventura del cavaller N'Huc e de Madona : traducció i estudi d'un conte medieval*. Treball de Final de Grau (Universitat Autònoma de Barcelona), 2025 (Grau en Filologia Catalana: Estudis de Literatura i Lingüística). 73 pàg.

This version is available at https://ddd.uab.cat/record/326958

under the terms of the license.

LA VENTURA DEL CAVALLER N'HUC E DE MADONA

TRADUCCIÓ I ESTUDI D'UN CONTE MEDIEVAL

JUDIT BUISAN ANDREU

Treball de Fi de Grau

Director: Josep Pujol Gómez

Facultat de Filosofia i Lletres

Departament de Literatura Catalana Medieval

Grau de Filologia Catalana: Estudis de Literatura i Lingüística

Curs 2024-2025

UAB
Universitat Autònoma de Barcelona

Resum

Amb el treball que presento a continuació tinc per objectiu oferir una proposta de traducció al català actual d'un conte medieval, *La ventura del cavaller N'Huc e de Madona,* escrit en llengua occitana, pertanyent al corpus de textos de la literatura catalana del segle XIV. La traducció amb anotació filològica, que és el nucli del treball, va acompanyada d'un estudi preliminar que situa l'obra en el context històric i literari al qual s'emmarca. En aquesta part del treball dono les dades tècniques del manuscrit, així com un breu resum de l'argument. També explico la vinculació del text amb la tradició literària catalana i faig èmfasi en la importància dels models francesos i de la recurrència del motiu de la violació del secret amorós. Per concloure el treball, i donada la condició incompleta de l'obra, proposo una reconstrucció dels fets argumentals que constaven, suposadament, als folis perduts del manuscrit.

Paraules clau: lai, secret amorós, noves rimades, narrativa catalana en vers, narrativa meravellosa medieval, ventures catalanes medievals.

Abstract

The main goal of this Bachelor's Degree Project is to provide a translation into modern Catalan of the medieval verse tale *La ventura del cavaller N'Huc e de Madona*, written in Occitan in the 14th century, which has only recently entered the medieval Catalan literary corpus. The translation is accompanied by a philological annotation aimed at highlighting its linguistic and textual problems and is preceded by a historical and literary study. This preliminary study collects the technical data regarding the only manuscript to contain the text, offers a brief summary of the plot, examines the tale's place within the medieval Catalan literary tradition, establishes the importance of the French literary models and emphasizes the significance of the motif of the violation of a love secret in medieval narratives. Given the incomplete condition of the tale, the last part suggests a reconstruction of the events that were presumably told in the lost folios of the manuscript.

Keywords: lay, love secret, Catalan *noves rimades*, Catalan verse narratives, fantastic medieval verse narratives, medieval Catalan *ventures*.

Agraïments

M'agradaria agrair al meu tutor, en Josep Pujol, el seguiment atent, constant i exigent que ha fet de la meva feina. Has estat un guia i un suport en la mesura justa, suggerint-me idees de millora, però també permetent-me la llibertat que he necessitat en cada moment. També vull agrair a totes aquelles persones estimades, familiars i amics, haver estat al meu costat durant tot aquest llarg procés i haver mostrat interès per anar seguint, pas a pas, els progressos d'aquest treball que ara, amb molt de gust, us convido a llegir.

Índex

0. PLANTEJAMENT DEL TREBALL 9

1. ESTUDI DE L'OBRA 11

1.1. Presentació 11

1.2. El manuscrit i la datació del text 13

1.3. Breu descripció de l'argument 15

1.4. Context i vinculació amb la tradició. Noves rimades, lai narratiu i altres conceptes 17

1.4.1. Lloc que ocupa la narració dins del corpus de la literatura catalana medieval 17

1.4.2. Novel·la en vers, noves rimades i lai narratiu 18

1.4.2.1. Novel·la en vers i noves rimades 18

1.4.2.2. Lai narratiu 19

1.5. Importància dels models francesos en la narrativa en vers 21

1.5.1. Circulació dels models francesos 21

1.5.2. Tres exemples 23

1.5.2.1. *Fraire de Joi e Sor de Plaser* 23

1.5.2.2. *La faula* 24

1.5.2.3. *Salut d'amor* 25

1.6. La violació del secret amorós: un motiu recurrent. El model dels lais en *La ventura del cavaller N'Huc e de Madona* 26

1.6.1. *Lanval,* el meravellós i el luxe 29

1.6.2. *Graelent* 37

1.6.3. *Guingamor* 38

1.6.4. *Desiré* 40

2. TRADUCCIÓ 41

2.1. Justificació de la traducció i criteris 41

2.2. Text 43

3. APÈNDIX: UN PRINCIPI I UN FINAL: ASSAIG DE RECONSTRUCCIÓ DE LES PARTS PERDUDES 65

3.1. Primera trobada entre N'Huc i Madona 65

3.2. La falta de N'Huc 67

3.3. El final 68

4. BIBLIOGRAFIA 71

0. PLANTEJAMENT DEL TREBALL

La traducció moderna de textos catalans antics té la funció de salvar la distància que separa la llengua medieval de la llengua moderna, especialment del model estàndard; una distància més difícil de salvar sense traducció en el cas dels textos medievals en vers, que fan servir un model de llengua literària occità. La traducció és, doncs, una manera de fer accessible a un públic ampli la cultura literària antiga d'una nació i, per tant, una part essencial de la seva identitat històrica i lingüística. L'exercici d'adaptació al català modern de *La ventura del cavaller N'Huc e de Madona* vol ser una petita aportació al conjunt de traduccions que especialistes i escriptors han anat oferint als lectors, especialment des de la darrera dècada del segle XX. Fins fa relativament pocs anys, les traduccions anaven destinades sobretot a un públic escolar. Algunes de les aportacions més destacades són, per exemple, les de l'editorial Teide, que l'any 1990 va estrenar la col·lecció *Tria de clàssics* amb una selecció de fragments del *Tirant lo Blanc* traduïts. Altres editorials escolars que van apostar per la traducció de clàssics catalans van ser Castellnou i l'editorial Hermes, amb la col·lecció *Clàssics Catalans*, que va començar a publicar a finals dels anys noranta. En algun cas, l'objecte d'aquestes traduccions per a un públic escolar han estat narracions en vers, com el *Blandín de Cornualla. Conte d'amor i de cavalleria (s. XIV): text provençal i versió catalana,* editat per Maite Guisado i amb introducció de Stefano M. Cingolani (Barcelona: La Magrana, 1997), a la col·lecció L'esparver. Si parlem d'editorials que transcendeixen el públic escolar per adreçar-se a un conjunt de lectors més extens, és imprescindible esmentar Barcino, una editorial capdavantera en l'edició de textos clàssics catalans de l'edat mitjana i posteriors, tant de textos originals com de traduccions, que està en actiu des de l'any 1924. D'entre totes les seves col·leccions *Tast de clàssics* presenta obres medievals traduïdes al català modern per escriptors (poetes, narradors, assagistes), pensada especialment per donar a conèixer alguns dels autors catalans més importants, des de poetes com Ausiàs March fins a Bernat Metge o els cronistes. També cal destacar la feina pionera de Lola Badia amb el volum *Tres contes meravellosos del segle XIV,* publicat el 2003 per Quaderns Crema, en què presenta la traducció de dos anònims, el *Salut d'amor* i *Frare-de-Goig i Sor-de-plaer;* i *La faula* de Guillem de Torroella, que més tard va tornar a publicar, revisada, a la ja esmentada col·lecció *Tast de clàssics*. La seva tasca de traducció, però, es remunta a l'any 1975, quan juntament amb Xavier Lamuela van publicar a l'editorial Selecta una edició de les obres completes de Bernat Metge adreçada al públic general, amb les obres en vers traduïdes al català modern. Badia ha actualitzat aquest treball en una nova edició de les obres de Metge a Barcino (2024). Per tancar aquesta petita mostra d'edicions precedents a la d'aquest treball —i que segur que no és completa—, m'agradaria esmentar, també, la feina feta per

l'editorial Cal Carré, amb la publicació recent de *Fra Bernat i altres contes medievals per riure* amb traducció de Sadurní Martí, també de l'*Espill* de Jaume Roig, traduït per Antònia Carré i, finalment, de la *Història del príncep Jacob,* amb traducció d'Anton M. Espadaler.

La ventura del cavaller N'Huc e de Madona presenta una sèrie de condicionaments i de problemes propis de les narracions en vers, sovint difícils d'interpretar per la llengua en què són escrites, l'occità, que a vegades apareix corrompuda pels copistes, i amb una tradició manuscrita limitada que no ajuda a resoldre aquestes qüestions. En conjunt, representen un patrimoni important de la cultura medieval catalana poc conegut, i individualment, cada text presenta unes característiques literàries que el fan únic. Això ja són motius que justifiquen la decisió d'endinsar-me en l'aventura de fer la primera traducció en català modern d'un d'aquests textos, però és que, a més, el manuscrit occità que conté aquesta *ventura* s'ha descobert recentment, i per això encara és bastant desconegut; tant, que l'edició del text original feta per Lola Badia i Amadeu-J. Soberanas només apareix en una edició no venal titulada *Noves noves rimades. La ventura del cavaller N'Huc e de Madona* (1986) i en un article (1996) de *Romania,* una revista francesa especialitzada en filologia romànica. Així mateix, un altre motiu d'interès és que és un dels pocs textos catalans que es poden relacionar temàticament amb el gènere del lai francès. El fet que ens hagi arribat fragmentàriament, mancat de principi i de final, no li lleva valor.

Amb la voluntat de divulgar-la i fer-la coneguda, he fet un exercici filològic de traducció, que exigeix una comprensió dels versos tan exacta com sigui possible, perquè només comprenem el significat d'una manera completa —o quasi— quan traduïm. De fet, com diu Josep Carner "traduir una obra és la millor manera de llegir-la; és amar-hi i penar-hi, servir-la i dominar-la" (Carner 1970: 67). La traducció no vol amagar els problemes textuals i d'interpretació, i també arrisca interpretacions o esmenes del text editat per Badia i Soberanas. Per això l'acompanyo d'una anotació que deixa constància de problemes, justificacions i propostes. Per tal de situar la traducció en el marc literari que li és propi, una primera part del treball s'ocupa de fer un estat de la qüestió sobre el text i de situar-lo mínimament en la tradició romànica dels *lais* i de la influència dels models francesos en la narrativa en vers occitanocatalana. Per completar la traducció d'un text que hem conservat incomplet, he volgut intentar escriure un assaig lliure de fabulació literària: una reconstrucció del que podia haver-hi en els folis perduts del manuscrit amb l'ànim de suplir-ne la incompleció.

1. ESTUDI DE L'OBRA

1.1. Presentació

La ventura del cavaller N'Huc e de Madona és un conte en vers datat del segle XIV. De sis-cents vuitanta-cinc versos i truncat de l'inici i del final per pèrdua de folis, narra en noves rimades la història d'amor extraordinària entre el cavaller N'Huc i una dama poderosa i singular amb característiques pròpies d'una fada que habita un altre món, a qui N'Huc anomena Madona. L'obra presenta algun fragment cavalleresc en què el protagonista demostra la seva heroïcitat en combat, tot i que "l'èmfasi recau més aviat en la posada en escena de qüestions de comportament cortès, amb intenció didàctica" (Cabré i Espadaler 2013: 322). De fet, com molts altres textos narratius catalans en noves rimades, l'obra és el resultat d'hibridar creativament diverses tradicions i maneres literàries. El text està escrit en un occità que conté traces de llengua catalana: "no manquen els errors de morfologia occitana per confusió amb el català" (Badia i Soberanas 1986: 27). Per exemple, la paraula occitana *sényer* 'senyor' apareix "senyós" en la forma del vocatiu plural, quan la forma occitana plural d'aquest mot és *senyor* i no *senyors*; l'autor ha catalanitzat el mot afegint-hi la marca de plural -s rimant amb el subjecte singular "valós", declinat correctament:

> Lo coms d'Aguilén dix: —Senyós,
> vostre devets, vostres valós
> vos fay dir a·n Uch est plaser.[1]
>
> (vv. 515-517; Badia i Soberanas, eds. 1986: 90)

Un altre exemple d'aquest fenomen de barreja entre occità i català és el següent, en què "arreats" està declinat correctament —es tracta d'un cas de règim masculí plural—, però "encavalcats" és incorrecte en occità; hauria de ser *encavalcat,* com "prestador" o "gitador" en el mateix passatge:

> Li juglàs bé encavalcats

[1] "El comte d'Aguilén va dir:
—Senyor, el vostre sentit del deure i el vostre valor us fan dir a N'Huc aquestes paraules plaents" (traducció extreta del treball).

ab palafrés gent arreats.[2]

(vv. 417-418; Badia i Soberanas, eds. 1986: 85)

I també presenta algun afrancesament ocasional a l'interior del vers, com la terminació del mot *clavelés,* un participi de passat morfològicament afrancesat:[3]

En loc de cordes, cadenes
d'argent faytes a mantes menes,
clavelés d'argent ab anels.[4]

(vv. 369-371; Badia i Soberanas, eds. 1986: 82)

L'únic testimoni manuscrit de l'obra ha estat editat i estudiat per Lola Badia i Amadeu-J. Soberanas a *Noves noves rimades. La ventura del cavaller N'Huc e de Madona,* un llibret publicat el 1986 que ofereix una anàlisi del text i informació contextual i tècnica, a més de presentar-ne l'edició, que és la que he emprat per fer-ne la traducció. En aquesta publicació es diu que l'obra encaixa "com una peça més en el trencaclosques de la novel·la catalana medieval en vers" (Badia i Soberanas 1986: 10). L'any 1996, l'edició, amb l'estudi i l'anotació traduïts al francès, es va tornar a publicar a la revista *Romania,* en un article titulat "La ventura del cavaller N'Huc e de Madona. Un nouveau roman occitano-catalan en vers du XIVe siècle". A banda dels treballs de Badia i Soberanas, només trobem comentaris breus sobre *La ventura* al repertori d'Annicchiarico *"Narracions en vers" catalane medievali: Appunti e materiali per una guida bibliografica* (2003) i al capítol V de la *Història de la literatura catalana* (Cabré i Espadaler 2013). Les característiques lingüístiques i literàries del text ens l'apropen a obres com el *Blandín de Cornualla* i *La faula,*

> encara que la presència de l'element meravellós i l'absència (almenys aparent) de referents artúrics més aviat ens el situen —suposant que fos possible entrar en subtilitats de gèneres i subgèneres— al costat del *Fraire de Joi e Sor de Plaser* i dels lais que fan d'exemple al *Salut d'amor* (Badia i Soberanas 1986: 10-11).

[2] "Els joglars cavalcaven en palafrens gentilment ornamentats" (traducció extreta del treball).
[3] Badia i Soberanas consideren que la primera mostra d'afrancesament en el text és la rima fonèticament afrancesada entre el mot *malé* i *dé* (vv. 57-58 1986: 64). De tota manera, considero que *malé* no és una forma provinent del francès sinó que s'explica per la pèrdua de la -t final del mot originari: *malet.* Aquest és un fenomen recurrent en l'occità tardà (vegeu p. 45 nota 19).
[4] "En lloc de cordes hi havia cadenes d'argent de moltes menes amb les baules treballades també amb argent" (traducció extreta del treball).

Badia i Soberanas divideixen el text en sis parts que "presenten els fets sempre entorn dels moviments i dels sentiments del protagonista N'Huc" (Badia i Soberanas 1986: 22). Així, el títol de l'obra podria ser perfectament tan sols el nom del protagonista, com passa amb els lais francesos de *Lanval, Guigemar, Guingamor* o *Yonec*. Badia i Soberanas, però, proposen l'aparició del nom dels dos protagonistes d'acord amb la decisió de Rubió i Lluch, que va anomenar *Curial e Güelfa* la famosa novel·la del segle XV.

1.2. El manuscrit i la datació del text

El text s'ha transmès en un únic manuscrit, actualment el 2922 de la Biblioteca de Catalunya. Formava part del llegat que el marquès de Saudín va fer a la Biblioteca poc abans del seu assassinat, en el context de la Guerra Civil espanyola (1936-1939). És format per quatre bifolis de paper verjurat de fabricació italiana, no gaire gruixut, que mesuren 31,5 cm x 23,5 cm, plegats i cosits pel mig. Elisa Ruiz García, en la seva *Introducción a la codicologia,* explica que amb aquest tipus de plegat, en què cada bifoli està format per la meitat d'un full plegat paral·lelament al seu costat més gran, s'obté un format estret i allargat, anomenat *medio-in folio,* estrany per a un text de ficció; habitualment, aquest tipus de llibret s'utilitzava per fer manuscrits de contingut documental, com ara registres (Ruiz 2002: 152). No obstant això,

> questa tipologia è condivisa da almeno altri due testimoni della narrativa in versi circolati in terre catalane: uno, conservato a Vic (Arxiu i Biblioteca Episcopal, 200), attesta il *Roman dels auzels cassadors* di Daude de Pradas, l'altro consiste invece in un frammento (Montserrat, Biblioteca del Monestir, 865) che trasmette delle *coblas* mutile di Jaume March e del suo dibattito col visconte di Rocabertí, oltre a un poema anonimo sulla Croce (Cabré 2024: 302).

El resultat és un quadern allargassat de vuit folis de 31,5 cm x 11,8 cm. Pel que fa al text, va ser escrit a la Catalunya oriental, en lletra gòtica cursiva librària, feta per un escrivent professional de la segona meitat del segle XIV i amb correccions descurades d'una segona mà del segle XV, segons mostren les dades paleogràfiques. El conjunt de característiques del manuscrit, és a dir "la coincidenza del formato con un uso professionale, il supporto cartaceo e la tipologia grafica corsiva potrebbero indurre all'identificazione di un esemplare ad uso privato, legato ad ambienti di compilazione precisi" (Cabré 2024: 303). Badia i Soberanas consideren

que per raons de l'argument, l'obra mutilada havia d'ocupar, sencera, el doble de fulls dels conservats.

Pel que fa a la datació del text, tot i que el manuscrit dati del segle XIV no tenim pistes que ens ajudin a saber la data aproximada de creació de l'obra. Tenint en compte la temàtica comuna amb alguns lais francesos, podríem estar parlant d'una obra de finals del segle XIII o de la primera meitat del XIV. De fet, la cronologia d'algunes obres amb punts en comú amb *La ventura,* com el *Fraire de Joi* i el *Salut d'amor* està essent qüestionada:

> il nuovo testimone del *Fraire de joi e Sor de plaser* conduce a una data *ante quem* esplicita, che colloca il testo in epoca trobadorica o solo di poco posteriore, corroborando la scelta effettuata da Thiolier-Méjean per la sua antologia di *novas* e invitando a una rivalutazione dei testi affini afferenti al corpus considerato catalano (Cabré 2024: 297).

Per tant, es podrien situar a principis del segle XIV o fins i tot abans. *La Ventura,* doncs, també hi encaixaria. Si ens fixem en la llengua, l'obra és escrita en una llengua híbrida de base occitana, però que admet solucions catalanes, habitual des de començaments del segle XIV. Amb tot, no es poden establir amb claredat els límits entre la llengua catalana i occitana. De fet, Lluís Cabré, quan parla a propòsit de la llengua del *Llibre de Fortuna i Prudència* de Bernat Metge diu:

> La qüestió del percentatge d'occità i català que hi poguessin confluir no deixa de ser un anacronisme acadèmic, al qual recorrem avui perquè ens permet una descripció i, en el seu cas, establir comparacions amb els extrems: l'occità dels trobadors, el català de la generació d'Ausiàs March (Cabré 2010: 74).

Aquest fet comporta una gran desorientació a l'hora de determinar l'origen dels textos, així com el dels seus autors, la majoria anònims, fet que complica encara més la situació de les obres:

> Tutti gli sforzi per distinguere fra catalano e occitano non solo sono infruttuosi, ma nascondono una continuità che potrebbe spingere gli studi verso direzioni più feconde e rendere i dati più agevolmente decifrabili, laddove ora vi sono invece incertezze e lacune (Cabré 2024: 296).

Per acabar, alguns aspectes estilístics del text que m'agradaria remarcar són els següents: pel que fa a la versificació, els apariats, excepte en alguns casos, consonen sempre i normalment són de vuit síl·labes, tot i que de tant en tant apareix algun vers curt i algun de llarg, un fet que

no ens hauria d'estranyar, ja que el gènere narratiu acostuma a ser poc rígid en aquest aspecte, tot i que en molts casos aquests desajustos sovint es deuen a errors de còpia, com també ho són l'absència d'alguns versos, que es fa evident per la manca de rima entre els apariats. Un altre aspecte per destacar de la versificació és la tendència a trencar l'apariat en unitats sintàctiques diferents de bona part dels textos més coneguts, com el de *Fraire de Joi e Sor de Plaser*, *La Faula* o *Llibre de Fortuna i Prudència; La ventura* contrasta amb aquesta tendència habitual de les noves rimades, perquè fa coincidir apariat i unitat sintàctica, com també fa el *Blandín de Cornualla.* Aquest tret característic d'obres més senzilles potser es pot relacionar amb un cert to realista, immediat i gairebé col·loquial que es desprèn de *La ventura,* sobretot en els diàlegs entre els personatges que, d'altra banda, són un fet insòlit en una narració de luxe i meravelles. També en relació amb la retòrica, al text hi abunden descripcions detallades, que fan palesa la precisió per part de l'anònim a l'hora de descriure algunes escenes. Això implica una riquesa lèxica i una certa professionalitat literària que l'autor demostra amb escreix, com també fa amb el recurs de la ironia (Badia i Soberanas 1986: 25-31).

1.3. Breu descripció de l'argument

Com ja hem esmentat, el text és incomplet. Per tant, la història comença *ex abrupto* en el moment en què el protagonista ja ha rebut el càstig per haver trencat una suposada promesa feta a Madona. A la primera part de les sis en què Badia i Soberanas divideixen el text, N'Huc i el seu escuder topen amb en Traver, un enemic que, per les paraules de N'Huc, sembla ser el causant del seu sofriment. Després de sortir vencedors de l'encontre, arriba la segona part, el nucli de la qual és la trobada amb uns endolats, que expressen el patiment que senten per la desgràcia del seu senyor. Aquesta és una escena curta, perquè de seguida arriba la tercera part, en què l'acció se situa al palau de Madona. Aquí apareix el personatge de Violeta, una donzella de Madona amb qui N'Huc manté una conversa intensa en què li suplica que el condueixi cap on és ella. Violeta, després de veure la insistència del cavaller, hi accedeix. És en aquesta quarta part quan entra en acció el personatge de Madona. Després que Violeta pateixi les conseqüències per haver ajudat N'Huc —perquè de seguida és llançada en una masmorra—, N'Huc entra a la cambra endolada on hi ha Madona, a qui de seguida demana clemència tant per Violeta com pel seu escuder. Aleshores li demana que l'alliberi del seu patiment, encara que sigui amb la mort. El vers 252 és clau, perquè és on la sort de N'Huc fa un gir quan sembla que Madona decideix complaure'l: diu que li retornarà la donzella i l'escuder, i a ell el deixarà gaudir de la seva companyia,

entrò·l yorn que·m ajats mostrada
que la paraula sia provada
que dixés en tort folament
d'on avets fayt gran perdiment.[5]

(vv. 261-264; Badia i Soberanas, eds. 1986: 76)

Aquests mots de Madona confirmen que les paraules dites per N'Huc en un atac d'irracionalitat involucren la dama en el conflicte de manera directa: ella, amb la seva presència, ha de provar que existeix i que la relació amb el cavaller protagonista és real, per reparar, així, la falta comesa. Tot i la voluntat d'ella per ajudar-lo a recuperar la credibilitat davant del rei, els amants ja no podran estar mai més junts.[6] Per això, N'Huc no dubta a aprofitar els vuit dies al costat de Madona fins que ha de marxar. Així es clou la quarta part del text. El següent fragment s'inicia amb la visita que el cavaller fa al rei, que es veu interrompuda per l'arribada del seguici de Madona, ric, opulent i ostentós. El rei, en veure la tenda que paren per a Madona, extremadament luxosa, comença a adonar-se que N'Huc serà capaç de provar el que va dir. És aquí on apareix per primera vegada el nom del castell de la Garnatxa, del qual el protagonista, en caure en desgràcia, va ser expulsat per ordre del rei. N'Huc i el seu amic, el comte d'Aguilén, reben Madona, i aquest últim aprofita la situació per defensar el seu amic.[7] Aleshores van tots junts a veure el rei. Pel camí, els acompanyants de N'Huc l'intenten consolar.[8] En l'últim fragment, el rei i Madona mantenen una conversa en què es fa palesa la superioritat extraordinària de la dama. El rebuig a la invitació a dinar i les lliçons que dona al rei el retraten humil i submís. La dama, a més, acusa el rei d'haver cregut les paraules dels llagoters[9] i li diu que, a causa de la seva supèrbia, ella i N'Huc ja no es podran veure més. El rei, penedit d'haver

[5] "fins al dia que m'hàgiu mostrat que la paraula que vau dir follament de manera injusta, d'on heu tret gran pèrdua, sigui provada" (traducció extreta del treball).
[6] Del vers 271 al 275 Madona diu a N'Huc que tot el que han viscut haurà estat com si ho haguessin somiat. La interpretació de la història amorosa com un somni podria ser un indici de màgia i meravella. També ho podrien ser, però amb molts més dubtes, l'empresonament de l'escuder un cop ell i N'Huc han entrat al palau de Madona, i el de Violeta.
[7] Badia i Soberanas (1986: 118) consideren que les paraules que el comte d'Aguilén diu del vers 467 al 474 podrien ser un "salut d'amor", una alabança de la dama que culmina amb la petició de mercè per a N'Huc.
[8] Un d'ells diu a N'Huc que la gent honrada que l'acompanya clamarà mercè per a ell (vv. 512-514). Com expliquen Badia i Soberanas (1986: 120), N'Huc pot demanar mercè a la dama gràcies al seguici de gent honrada de què va acompanyat. Aquest és el tema de "la cançó de l'aurifany" que reprèn el *Curial e Güelfa*. Aquesta qüestió la desenvolupo de manera més extensa a l'apartat 1.6.
[9] La presència dels llagoters o *lausengiers* remet directament al món trobadoresc —a diferència dels altres lais amb què es compara l'obra, en què no hi ha rastre d'aquesta influència— i fa evident la hibridació de tradicions a *La ventura*.

obrat tan malament, accepta la seva part de responsabilitat i intenta compensar N'Huc amb possessions i càrrecs de confiança. Al final, acaben tots junts fent un gran àpat, en què fan ús d'una vaixella valuosíssima que guarden al castell de la Garnatxa. Finalment, el rei es retira, com també fan les dones i les donzelles. L'última acció que es conta de N'Huc és que reuneix els seus fidels. De Madona, no se'n diu res més, i del final dels dos amants, que segons les conseqüències que es deriven del trencament del secret amorós haurien d'acabar separats, tampoc en traiem l'entrellat, perquè la narració acaba abruptament.

1.4. Context i vinculació amb la tradició. Noves rimades, lai narratiu i altres conceptes

1.4.1. Lloc que ocupa la narració dins del corpus de la literatura catalana medieval

En el panorama general de la literatura catalana, *La ventura del cavaller N'Huc e de Madona* s'inclou dins de la narrativa en vers, al costat obres de temàtica amorosa com el *Salut d'amor* o el *Fraire de Joi e Sor de Plaser* i també d'altres obres que s'allunyen del tema amorós, com *La faula* de Guillem de Torroella. Diversos testimonis manuscrits del segle XIV i començament del XV fan palesa l'expansió d'aquest tipus de narrativa. Una bona mostra d'aquest fet és la conservació de dos grans reculls de narrativa catalana en vers, el *Cançoner de Carpentràs,* conservat en dues parts: una a la Bibliothèque Inguimbertine Municipale de Carpentràs (ms. 381 [Fb]) i l'altra a la Bibliothèque nationale de France de París (ms. esp. 487 [Fa]), de principis del segle XV, i el d'Estanislau Aguiló, conegut com a *Cançoner Aguiló* (ms. 5 [E]), dels anys noranta del segle XIV, conservat a l'Arxiu del Regne de Mallorca de Palma, a Mallorca. El *Cançoner dels comtes d'Urgell,* posterior al 1374 (ms. 48 [C]), conservat a la Biblioteca Nacional de España de Madrid, també és important perquè conté *La faula,* juntament amb l'obra en vers narratiu de Cerverí de Girona. També cal fer esment de la secció de narrativa en vers del cançoner *Vega-Aguiló* (mss. 7 i 8 [Ha i Hb]), d'aproximadament l'any 1425, conservat a la Biblioteca de Catalunya de Barcelona. Només aquest fet demostra la condició privilegiada del gènere narratiu a la Corona d'Aragó (Cabré i Espadaler 2013: 298).

1.4.2. Novel·la en vers, noves rimades i lai narratiu

1.4.2.1. Novel·la en vers i noves rimades

Avui, el terme *novel·la, novel·la curta* o *conte*[10] ens fa pensar automàticament en prosa, però cal tenir en compte que les mostres més antigues de narracions en llengües romàniques són en vers, algunes de les quals són transportades a la prosa més endavant. Això s'explica perquè a mitjan segle XII, alguns anònims francesos van traslladar en llengua vulgar poemes èpics llatins, com passa, per exemple amb la *Tebaida* d'Estaci. Aquestes traduccions, tot i ser bastant lliures, mantenen la rima, encara que el vers ja no és l'hexàmetre característic de l'epopeia llatina, sinó l'octosíl·lab apariat, també conegut a Catalunya com a *noves rimades*. A la segona meitat del segle XII adopten aquest vers narratiu obres com l'*Estorie de Troie* de Beneeit de Sainte-More, la traducció de la *Història regum Brittanniae* de Jofre de Monmouth feta per Wace amb el títol de *Roman de Brut* i les cinc grans novel·les de Chrétien de Troyes i les narracions novel·lesques breus i contes — els *Lais*— de Maria de França (Riquer 1984: 192 i Badia 2013: 17). Aquestes últimes són un model clau per entendre el perquè de l'aparició d'alguns elements en *La ventura del cavaller N'Huc e de Madona.* Aquesta forma versificada també serà emprada per autors occitans, tant per a novel·les llargues com per a narracions breus. En occità aquestes composicions s'anomenen *novas*. Els títols més destacats de narrativa llarga en vers escrita en occità són *Jaufré* i *Flamenca,* i de la narrativa breu, les *novas* d'alguns autors com Ramon Vidal de Besalú i Cerverí de Girona. Pel que fa als versos, que havien de ser disposats en apariats amb el mateix nombre de síl·labes, acostumaven a ser octosíl·labs, però en les tradicions catalana i occitana també es podien trobar peces compostes amb versos hexasíl·labs. Excepcionalment, alguns autors catalans usen versos tetrasíl·labs, com Anselm Turmeda, Joan Basset o, sobretot, Jaume Roig en el seu *Spill*. Hi ha una altra variant mètrica, la *codolada*, que presenten algunes obres, la majoria humorístiques breus de caràcter narratiu, que es componen amb versos apariats, però en dues mesures que s'alternen: versos de quatre i vuit síl·labes entre els de la mateixa rima. Aquesta variació mètrica progressiva que s'observa en els textos occitans de la tradició catalana es tradueix també en l'ús de l'occità com a llengua poètica: pels autors catalans, la llengua literària

[10] Tal com aclareix Riquer (1984: 191), m'agradaria precisar l'equívoc en la termologia castellana que per motius històrics i culturals es trasllada també a la catalana, pel que fa a la nomenclatura dels gèneres literaris. La narració llarga, que en francès es diu *roman* i en italià *romanzo* (que significava, en un primer moment, 'traducció', 'arromançament', és a dir, la versió a l'idioma romànic de l'obra llatina), en català s'anomena novel·la —també en castellà—, un terme relativament nou. El castellà no va poder utilitzar la paraula *romance* perquè ja designava un altre gènere: la cançó narrativa. Per això, les *nouvelle* en francès o *novella* en italià, han de ser designades com a *novela corta* o "novel·la curta", que no és el mateix que "conte".

de la narrativa versificada era l'occità. Amb tot, durant el segle XIV, una certa catalanització es farà present en aquests textos, com trobem a *La ventura.*

En resum, al llarg de la història s'ha usat aquesta mètrica per a la creació de tota mena de textos,[11] però com que bona part dels textos escrits en aquesta forma són narratius, el terme *noves rimades*, a banda de designar una mètrica concreta —octosíl·labs apariats—, ha esdevingut sovint sinònim de "narrativa en vers", i serveix per incloure un conjunt eclèctic de textos narratius que tenen com a factor comú el mètode de composició, que sovint es basa en l'aparició del narrador en primera persona, la intervenció d'al·legories i la repetició de peces retòriques i motius de tradició folklòrica, com passa a *La ventura* (Cabré i Espadaler 2013: 316).

1.4.2.2. Lai narratiu

A França, les narracions en octosíl·labs apariats nascudes al segle XII tenen continuïtat durant els segles XIII i XIV, tot i que aleshores ja comencen a fer acte de presència les narracions llargues en prosa, que apareixen pels volts de 1225. Els textos francesos empren diferents denominacions bastant precises per referir-se a alguns *romans* o narracions breus de ficció segons el seu contingut. Cal tenir present que el nombre de versos també és un factor determinant per a la inscripció d'un text en un gènere o altre. Així, les composicions narratives més aviat llargues eren anomenades *romans,* i les obres més curtes eren designades *lais* o *fabliaux*. Els primers, de caràcter més aviat cortesà, al·legòric o d'ambient meravellós també es coneixen com a *faules*[12] (Badia 2003: 19). Els segons tractaven assumptes amb to humorístic i fins i tot groller. No obstant això, encara que hi hagi una voluntat d'ordenar i d'etiquetar els testimonis literaris conservats,

> La terminologia fluctuant que apareix en els textos medievals occitans i catalans —lai, romanç, conte, aventura o ventura, faula— fa que no es puguin determinar els límits dels conceptes que designen ni arribar a definicions estrictes de gèneres o subgèneres per tal de distribuir-hi els textos narratius amb rigor (Cabré i Espadaler 2013: 300).

[11] Recordem que no tots els textos escrits en noves rimades feien referència a històries amoroses i fantàstiques. Ans al contrari; tal com ens explica el pròleg de *Tres contes meravellosos del segle XIV,* hi ha tractats escrits en noves rimades "que expliquen com funciona el calendari litúrgic o com es fabrica una poció contra el mal de queixal" (Badia 2003: 15).

[12] Deixant de banda altres accepcions de *faula,* segons el pròleg de *Tres contes meravellosos del segle XIV* "en el terreny dels relats de cavalleries i d'amor el terme faula designa simplement el que ara anomenaríem ficció, amb el benentès que és una ficció benigna i portadora d'algun missatge considerat valuós" (Badia 2003: 20).

Pel que fa a l'etimologia del mot *lai*:

> la hipòtesi comunament acceptada—i que figura en els repertoris lèxics més sovintejats— és la que proposa un ètim cèltic (proper a l'irlandès antic *laid,* «cant»; 1a. doc. al segle IX amb el sentit específic de «cant d'ocell») per al mot francès, el qual, doncs, fóra l'origen dels seus equivalents romànics[13] (Cabré 1987: 68).

Aquest és el marc genèric en el qual podríem inscriure l'obra protagonista d'aquest treball, per diferents motius que veurem més endavant, tot i que el text també té una vessant cavalleresca que no és pròpia dels lais. D'entrada, però, és necessari aclarir totes les accepcions de *lai,* ja que aquest mot fa referència a diferents manifestacions artístiques. Primer, s'anomenen *lais* les cançons breus que tractaven un fet de caràcter amorós o meravellós. La música era un factor important en aquest tipus de composicions; de fet, és a partir d'aquestes cançons o "lais musicals" d'on, al segle XII, l'escriptora Maria de França va treure l'element argumental per escriure els seus contes, que en alguna ocasió ella mateixa anomena *lais.* Aquest és l'origen de l'equívoc terminològic que ha perdurat en llarg de la història. També, pel que fa al terme *lai* en la tradició trobadoresca,

> el conjunt de testimonis es mou en el marc unitari definit pels conceptes de cant i joia [...] i es ramifica en dues situacions tòpicament fossilitzades: per entendre'ns, els ocells i la natura primaveral, i l'enumeració del repertori joglaresc o trobadoresc (Cabré 1987: 73).

Un altre significat del mot *lai* fa referència al lai líric francès propi dels poetes cortesans del segle XIV desvinculat del concepte de lai narratiu, que és el que ara ens interessa (Cabré 1987: 67).

Així doncs, pel que fa als lais narratius, que són els que donen el nom a composicions com les que va fer Maria de França i també a un bon nombre d'anònims, són unes narracions

[13] D'altra banda, en els últims anys, Richard Baum ha defensat una etimologia comuna a *lai*/*lais* a partir del lexema llatí LAIC- (LAICU seria l'ètim de *lai* i la mateixa veu, o una altra inflexió del mot, el de *lais*) per donar compte de l'escala semàntica del terme, que comprèn, fonamentalment, els següents conceptes: llengua (vulgar), llenguatge, narració, poesia, poema narratiu, cant o melodia, cançó, gènere líric, gènere líric codificat, cant dels ocells. Aquesta gamma de sentits és gairebé igual en les literatures d'oïl i d'oc (l'única diferència és la pràctica desaparició de les referències «bretones» en textos provençals), i s'explicaria de la següent manera: *laicus,* per oposició a l'específic *clericus,* amplia el seu significat designant tota activitat procedent dels *illitterati,* i doncs també la producció musical popular, que mantingué una relació d'influències recíproques amb la litúrgica; els *clerici,* semblantment, usarien també el terme per adjectivar la llengua dels *laici.* De l'adjectiu al substantiu hi hauria un salt metonímic anàleg, per exemple, al del terme *roman.* Posteriorment, i a mesura que el sentit original —«laic»— esdevé semànticament buit, es produiria una especialització del mot que permetria d'aplicar-lo a un gènere concret (Cabré 1987: 69-70).

en apariats octosíl·labs pròpies de la literatura francesa amb una extensió que oscil·la entre el centenar i els dos mil versos, i que van gaudir de la seva màxima esplendor entre els anys 1170 i 1250. Aquestes composicions es caracteritzen perquè relaten fets meravellosos i cortesos en què moltes vegades apareix l'element del jardí encantat, el personatge guia, fades enamorades que rapten els seus amants mortals, donzelles aparentment mortes que ressusciten gràcies a una planta màgica, "i molts ecos poètics d'un més enllà pagà i folklòric vagament cristianitzat" (Badia 2003: 21). A Catalunya, els temes del gènere del lai narratiu van tenir una certa difusió, però tardana respecte de l'època del floriment a França, a finals del segle XIII.

És indestriable del lai narratiu l'element meravellós. Moltes vegades, aquesta meravella va vinculada directament amb la riquesa i l'ostentació de materials cars, com teles, joies i pedres precioses, que indiquen l'elevat estatus social al qual pertany aquell que les exhibeix. A la nostra ventura, Madona fa acte de presència enmig d'una ostentació tan fora de mida que aquells que en són testimonis ja saben que no es tracta d'una dama qualsevol. L'alteració màgica i benèfica de les lleis naturals és una altra de les característiques indestriables del lai narratiu, que Lola Badia destaca al pròleg de *Tres contes meravellosos del segle XIV* (2003: 7). A la *Ventura*, el sol fet que Madona, un ésser suposadament sobrenatural, faci acte de presència, ja és una mostra del component màgic del conte. Amb tot, aquesta és l'única evidència que en tenim, sense comptar amb les suposicions esmentades a l'apartat de l'argument,[14] ja que la part del text de què disposem, de clima cortesà i versemblant, no mostra més indicis de la presència d'elements o fets sobrenaturals.

1.5. Importància dels models francesos en la narrativa en vers

1.5.1. Circulació dels models francesos

Des d'un punt de vista general, sembla que les diverses tradicions romàniques identifiquen els gèneres literaris amb determinades llengües, com passa amb el *roman* i la llengua francesa. Durant els segles XIV i XV, la influència d'aquesta llengua es fa evident en la narrativa catalana, en què ja hi ha hagut una presència continuada dels motius trobadorescos, i en què s'afegeixen, paral·lelament, trets del *roman* artúric i d'altres textos antics. Una prova de la influència francesa en la narrativa catalana és el testimoni d'un fragment del *Roman de Troie* copiat al Cançoner Gil (ms. 146 de la Biblioteca de Catalunya), també conegut com a cançoner Sg (Cabré 2024: 299-

[14] Vegeu la nota 6 de la pàgina 16.

300), que demostra la circulació de *romans* de matèria antiga. També sabem que el *Cligès* de Chrétien de Troyes va arribar a territori català. L'obra consta a l'inventari de béns del rei Martí l'Humà, mort el 1410, en què també trobem algun llibre amb noves rimades en francès. No obstant això,

> La presència de Chrétien en general, i del *Cligès* en particular en la literatura catalana és lluny de ser demostrable. Si descartem el *Jaufré* i les referències trobadoresques —les úniques concretes i segures—, s'ha postulat l'influx de l'*Erec* en el *Salut d'amor* (Riquer 1964: II, 65) i el del *Cligès* en el *Fraire de Joi e Sor de Plaser* (Thiolier-Méjean 1996: 68 i 120; Badia 2003: 165; Cabré & Espadaler 2013: 325) (Pujol 2015: 292).

Com avança la cita anterior, *Jaufré*, "una novel·la impregnada de Chrétien" (Pujol 2015: 291), va tenir una gran presència a Catalunya al darrer terç del segle XIII i a la primera meitat del XIV: sabem que aquesta obra es va dedicar a Jaume I, es llegia a la cort i fins i tot va servir per decorar una de les cambres del palau de l'Aljaferia de Saragossa. Ramon Muntaner l'evoca com a model de narració cavalleresca i el trobador Guillem Ramon de Gironella n'esmenta el seu *Érec et Énide* en una cançó, "els temps, al capdavall, en què els catalans havien de plànyer la mort de Jaume I com els bretons la d'Artús, segons el *planh* de Matieu de Caersí" (Pujol 2015: 292).

Cal tenir present també la difusió catalana de la *Vulgata* artúrica en prosa, que en alguns casos conflueix amb la narrativa en vers. N'és un exemple l'ús de *La mort Artu,* un dels testimonis més antics que evidencia la difusió de textos de la *Vulgata* artúrica, a *La faula,* que no s'entendria sense la influència de la *Vulgata*. Cal recordar que a l'obra de Torroella Artús i Morgana hi parlen en francès, fet que demostra la lectura de *romans* i *lais* per part de l'autor; un dels models més accessibles haurien pogut ser els *romans* de Chrétien, potser llegits a la cort de Barcelona (Pujol, 2015: 293). En una lletra reial de Jaume II del 1319, l'infant Ramon Berenguer ha de rebre un exemplar de *La mort Artu*. De fet,

> durant el regnat de Jaume circulaven totes les parts de la Vulgata, inclòs el *Merlí* [...] I per bé que no hi ha documentada la *Queste* —el llibre de la Vulgata més llegit a Catalunya el segle XV— hi ha prou indicis literaris que devia circular des d'antic (Pujol 2015: 296-297).

A banda d'aquests, hi ha altres exemples que demostren que els textos francesos, en un grau o un altre—i més tard o més d'hora—, van circular pel territori de la Corona d'Aragó i van deixar empremta en la literatura occitanocatalana, com veurem tot seguit. En la literatura

occitana només hi ha dos *romans*, el *Jaufré* i la *Flamenca,* i representen amb escreix la influència del *roman* francès; aquestes obres, pel seu format llarg, connecten formalment amb la literatura *d'oïl*. Al costat d'aquestes novel·les, existeix una tradició de narrativa breu, o *narratio brevis*, que també mostra la petja del caràcter modèlic de la literatura francesa (Cabré i Espadaler 2013: 299). A banda de *La ventura del cavaller N'Huc e de Madona,* com veurem a l'apartat 2.3, trobem altres obres que mostren aquesta influència.

Tot i que la influència de la literatura francesa en les obres autòctones es manifesta de maneres diferents, el model es fa palès principalment en l'aprofitament de components estructurals del lai, sobretot pel que fa als elements meravellosos, i també del *roman,* per al desenvolupament d'escenes i motius lírics. El contacte amb la tradició d'*oïl* afavoreix, en algunes obres, l'aparició de personatges sobrenaturals, com passa en el cas de *La ventura* (Cabré i Espadaler 2013: 319). Alguns exemples concrets d'altres obres que presenten traces de la narrativa francesa són *Fraire de Joi e Sor de Plaser,* on es fa referència explícita a la llengua francesa, *La faula,* que combina l'occità de la veu narrativa amb el francès dels personatges de l'Illa Encantada, i *Salut d'amor,* que integra un conte que té un model en un lai francès.

1.5.2. Tres exemples

1.5.2.1. Fraire de Joi e Sor de Plaser

Fraire de Joi e Sor de Plaser és una narració anònima de vora mil versos, classificada per Cabré i Espadaler en l'apartat "Aventures amoroses i de to cortès" (Cabré i Espadaler 2013). Escrita en occità, però amb una catalanització evident de la llengua (Pacheco 1983: 13, dins Annicchiarico 2003: 25), explica la història de Sor de Plaser, la filla dels emperadors de Gint sen hai, que es troba en una torre en estat catalèptic. El príncep Fraire de Joi, després d'haver pogut accedir per primer cop al recinte gràcies als mitjans màgics que li proporcionen Virgili i un gaig parlador, deixa la filla de l'emperador embarassada. Posteriorment, troba el remei per guarir Sor de Plaser, amb qui, feliçment, s'acaba casant. La primera evidència de la influència francesa en aquesta narració s'endevina en el pròleg:

> Sitot Francess a bel lengatge
> No-m pac en re de son linatge,
> Car son erguylos ses merce,
> E-z erguyll ab mi no-s cove,

Car entre-ls francs humils ay apres;
Per qu'eu no vull parlar frances.[15]

(vv. 1-6; Thiolier-Méjan, ed. 1996: 156)

En aquest pròleg es copsa de manera clara el rebuig de la llengua francesa per part de l'autor, i qualifica els qui la utilitzen d'orgullosos, poc francs i humils, a diferència del que es considera ell mateix. La influència francesa, doncs, apareix al text de manera que s'usa com a element comparatiu amb l'obra que l'anònim presenta, i que considera millor. Per acabar, cal comentar que el motiu de la bella dorment, que sorgeix en aquest conte del segle XIV i també en altres obres com a *Perceforest,* una obra francesa del mateix segle escrita en prosa en què el personatge de Zelandina pateix aquesta letargia, ja apareix d'alguna manera durant el segle XII, en què la letargia de la dama es fa present en obres de tradició francesa com al *Cligès* de Chrétien de Troyes i a l'*Eliduc* de Maria de França (Badia 2003: 40). Així doncs, el precedent d'origen francès del motiu de la bella dorment, i en general, el caràcter meravellós de la història, connecta bé amb la literatura d'*oïl,* que té una gran influència pel que fa als aspectes màgics —provinents del lai— en la narrativa versificada occitanocatalana. En són també un exemple el *Salut d'amor* i *La faula*. Aquesta última obra conté un gran nombre d'elements meravellosos provinents del lai.

1.5.2.2. La faula

Un altre exemple de la influència de la literatura francesa en la de tradició literària catalana és *La faula,* de Guillem de Torroella. Aquesta obra, classificada a l'apartat "Relats de caràcter politicomoral" (Cabré i Espadaler 2013), consta de mil dos-cents versos que presenten elements del lai i del *roman*. Concretament, destaca el tractament de la matèria de Bretanya, un fet únic en la tradició literària catalana. Torroella, prenent de punt de partida *La mort le roi Artu,* imagina una possible continuació de la història en què el protagonista interacciona amb el mític rei, que resideix a l'Illa Encantada juntament amb la seva germana, la fada Morgana. Per si això no evidenciés prou la influència de la literatura francesa en l'obra, encara hi ha un altre fet que la fa palesa i que té relació directa amb la presència de matèria de Bretanya: els habitants de l'Illa Encantada, que són la serp, la fada i el rei, parlen en francès:

[15] "Per molt que els francesos tinguin una llengua bonica, els que la parlen m'agraden ben poc, perquè són orgullosos i no gens compassius; com que jo m'he criat entre gent franca i humil, l'orgull no m'escau, i per això no vull parlar francès" (Badia, trad. 2003: 115).

"Sol pogues trobar companyia
qui·m sabes dir lo nom del loch!"
E la serpent ·i· pauch se moch
E comencech a dir axi:
"Guillems, tu est venus si
ne mie por ta volente,
mas tu as trop ben esplete
que je te fais aytan savoyr
—si puez endroyt apersevoyr—
que tu est en l'isl'Enxentea,
hon repayre Morgan la fea
e mesire lo roy Artus".[16]

(vv. 170- 181; Vicent, ed. 2010: 300)

1.5.2.3. Salut d'amor

L'últim exemple de la influència francesa en la narrativa occitanocatalana és el *Salut d'amor,* classificada a l'apartat "Aventures amoroses i de to cortès" (Cabré i Espadaler 2013). Amb un total de set-cents versos —un fet excepcional dintre del gènere del salut d'amor—, és la requesta d'un trobador a la seva dama en forma d'epístola, un recurs que l'anònim utilitza com a marc general per elaborar una obra que destaca per la "inclusió de materials estranys" (Badia 2003: 33). Aquests materials són tres cites de trobadors i dos exemples, el segon dels quals incorpora dos *rondeaux*, unes peces líriques que eren moda al segle XIV. Aquestes peces, pel simple fet de ser d'origen francès, ja evidencien la influència d'aquesta cultura en la narració, que es manifesta de forma més clara en l'argument del segon exemple, ja que es tracta del mateix que apareix en un lai francès. Es tracta d'una història que proposa un càstig ultramundà per a les dames mancades de pietat que rebutgen els seus enamorats (Badia 2003: 37). El tema de la desfilada infernal de les dames ingrates muntades en muls és també en el *Lai du trot* i al *De amore* d'Andreu

[16] "Tant de bo hi hagués per aquí algú que em sabés dir el nom d'aquest lloc on sóc! En aquell instant la serp es va moure una mica i va començar a parlar així en llengua francesa:
—Guillem, no has pas vingut aquí per la teva voluntat, sinó que t'hi ha traslladat un prodigi, com ja deus haver comprovat clarament. Et faig saber ara que et trobes a l'Illa Encantada, on viuen Morgana, la fada, i monsenyor el rei Artús" (Badia, trad. 2003: 64-65).

el Capellà. Altres variants del tema apareixen al *Decameró* de Boccaccio i a la *Confessio amantis* de John Gower. Especialment, ens interessa el *Lai du trot,* un relat anònim francès del segle XII, en què l'autor alliçona les dames dient-los que han d'evitar d'anar trotant sobre les seves muntures com fan les dames desgraciades de la història. En lloc d'això, els recomana que vagin al pas, tal com fan les dames que en vida van actuar d'acord amb els dictats del Déu d'Amor.

1.6. La violació del secret amorós: un motiu recurrent. El model dels lais en La ventura del cavaller N'Huc e de Madona

A *La ventura,* és evident que el conflicte, crim o "forfayts", com l'anomena N'Huc (Badia i Soberanas, eds. 1986: 75), és el nucli de la trama. Tal com apunten Badia i Soberanas, tot fa pensar que "la publicació del secret de la «druderia» que els uneix, ha destruït per sempre el miracle de la relació entre un mortal i una dama de l'altre món" (Badia i Soberanas 1986: 36). Convé tenir present que el càstig pel trencament del secret amorós violat no és un motiu exclusiu de la narrativa meravellosa, sinó que és difós en la literatura cortesa. Una manifestació diversa n'és la petició pública de mercè per a l'enamorat dissortat: amb una base trobadoresca del segle XII, "la cançó de l'aurifany" de Rigaut de Berbezilh, elaborada narrativament en una *razo* occitana i a Itàlia al segle XIII, i que arriba al segle XV al *Curial e Güelfa,* mostra l'extensió del motiu en altres llengües i tradicions. D'aquesta manera, *La ventura* sembla que s'allunya de qualsevol indici de meravella. De fet, si ens parem a pensar en els elements màgics que apareixen al text, veiem que pràcticament no n'hi ha; només l'actitud de veneració dels altres personatges envers Madona ens dona una pista de la seva condició d'ésser sobrenatural. També, com ja he comentat en apartats anteriors, els empresonaments de Violeta i l'escuder els podríem entendre com accions màgiques, perquè no se'ns anuncia l'arribada de cap carceller ni de cap individu que empresoni l'escuder, malgrat que la narració d'ambdues escenes dona poca informació sobre la naturalesa d'aquestes accions. Potser només es tracta d'una simplificació volguda d'una acció secundària d'acord amb el to més directe que de vegades pren el text. Tanmateix, el luxe, que sí que és abundós en el relat, és l'element que ens connecta directament amb la meravella, ja que, com ja he esmentat a l'apartat *1.4.2.2.* i com també veurem més endavant, van estretament lligats. Aquesta és l'única raó per la qual podem pensar que el component meravellós que ens manca —i que inevitablement tenim present— es trobava a la part perduda del text, com també s'hi devia trobar la violació del secret amorós, que amb el material que tenim només és una hipòtesi formulada. Ens podem permetre fer aquesta suposició perquè al text hi ha un seguit de pistes que ens hi condueixen. La primera escena del manuscrit, en què N'Huc, Traver i els seus

respectius escuders es troben, ens deixa clar que ell és l'enemic i causant de tots els mals de N'Huc:

éls víron venir En Traver,
aquel fals tràtxer mocenoguer
que lo mal avia mesclat,
e N'Uc sabia·n la verdat.[17]

(vv. 9-12; Badia i Soberanas, eds. 1986: 61)

Sense més pistes entenem que en Traver i N'Huc, en algun moment del passat, van establir una rivalitat que va dur a N'Huc a la desgràcia. La falta que comet N'Huc, doncs, no és un crim qualsevol. Ans al contrari; N'Huc és el receptor directe de les conseqüències que se'n deriven, i no són poques. Per començar, perd el contacte amb la dama, fet que s'evidencia en els versos 179-180, en què N'Huc es queixa de com ha canviat el seu llit des que ja no frueix de la companyia de Madona. Així i tot, no desisteix en l'intent de recuperar-la amb l'ajuda de Violeta, a qui implora que el condueixi fins a ella:

—Sèyer —dix ela—, ací us colgats—.
—Ay las, en ta mal punt fuy nats!
Ffort és camiat lo meu lits
e vengut en dol mos delits!
Amigua, valya·m lo paratge
d'on vos vinets e·l gran linatge;
si us play, ayats mercè de mé—.
Ela dix: —Sèyer, e de què?
Faré-o, si pusc, volentera—.
—Amiga, diré-us en qual manera.
Que·m menets on Madona jats;
con abans seray escapats
pus tost er ma dolor passada—.

(vv. 177-189; Badia i Soberanas, eds. 1986: 71-72)

[17] "van veure venir en Traver, aquell fals traïdor mentider i causant dels mals de N'Huc, que en sabia la veritat" (traducció extreta del treball).

A banda de la pèrdua de la dama, que és la conseqüència directa i emocionalment més dolorosa per al protagonista, N'Huc també sembla que perd la seva condició de senyor, a més de ser expulsat de la Garnatxa. Això ho sabem perquè als versos 386-387 el rei ho confessa:

> e certes degra·n bé membrar
> cant de La Garnatxa·n levé—.[18]
>
> (vv. 386-387; Badia i Soberanas, eds. 1986: 83)

Tot el que ha perdut, però, el rei li ho compensa amb noves possessions un cop s'adona que no creure N'Huc ha estat una gran equivocació:

> en torn La Garnaxa·l daré
> tro a trenta castels que y he,
> bels e forts e[19] gent poblats
> ab beles vilas e obrats.[20]
>
> (vv. 629-632; Badia i Soberanas, eds. 1986: 97)

La falta de N'Huc, però, no només té repercussions per a ell i prou: el que semblen ser els seus antics vassalls, amb qui es troba després de l'encontre amb el seu enemic Traver, van vestits de dol i es lamenten per la desgràcia del seu senyor, a qui han perdut:

> E N'Uc dix: —Aqueix vestiment
> que és negre, per què·l portats?—.
> —Ffort bé fayts com ho demandats;
> perdut avem nostre senyor,
> un cavaler de gran valor
> que ventura·ns avia dat.[21]

[18] "i certament, es deurà recordar de quan el vaig fer fora de La Garnatxa—" (traducció extreta del treball).
[19] He afegit la conjunció segons l'edició revisada de Badia i Soberanas publicada a *Romania,* 1996.
[20] "a N'Huc li donaré fins a trenta castells dels que tinc al voltant de La Garnatxa, bells i forts, i molt ben poblats de viles belles i ben construïdes" (traducció extreta del treball).
[21] "I N'Huc els va respondre:
—Aquesta vestidura negra, per què la porteu?—
—Feu molt bé de demanar-ho; hem perdut el nostre senyor, un cavaller de gran valor que la sort ens havia donat" (traducció extreta del treball).

(vv. 116-121; Badia i Soberanas, eds. 1986: 68)

Així, tots aquests fragments que ens descriuen les conseqüències de la falta de N'Huc, ens indueixen a pensar que el "crim" ha estat trencar el secret amorós que mantenia amb Madona. No és estrany pensar que aquesta sigui la causa dels mals de N'Huc, perquè el motiu de la violació del secret amorós és recurrent en lais bretons del segle XII susceptibles de ser models de *La ventura.* Moltes vegades, en textos aparentment diferents entre si, podem trobar motius recurrents i tipificats que "responen a una moda o de vegades a un exercici retòric com l'*amplificatio*" (Cabré i Espadaler 2013: 314), un recurs que mena els autors a coincidir a l'hora de fer servir motius per a les seves obres. Així, si parem atenció als lais de tradició bretona, tot i no ser necessàriament una font directa de *La ventura,* en podem trobar de ben semblants a la història que protagonitzen N'Huc i Madona perquè tots presenten variants del mateix motiu: la violació del secret amorós entre el cavaller protagonista i la dama, presentada com un ésser sobrenatural. Aquests lais són *Lanval, Graelent, Guingamor* i *Desiré.* De seguida els examinarem.

1.6.1. Lanval*, el meravellós i el luxe*

El *Lanval,* de Maria de França, és el lai que sembla presentar més similituds amb *La ventura del cavaller N'Huc e de Madona:* "el desenvolupament narratiu i el misteri que envolta la naturalesa de Madona recorda els lais de Maria de França, en els quals les estimades són éssers sobrenaturals, i molt concretament el lai que porta el títol de *Lanval*" (Cabré i Espadaler 2013: 322). Lanval, un cavaller foraster a la cort del rei Artús, és maltractat pels seus companys per culpa de l'enveja que li tenen: ell té totes les qualitats que pot tenir un cavaller. Preocupat per la seva misèria, camina fins a arribar a la vora d'un riu, on troba una donzella que el condueix cap a un gran pavelló. Allà és on coneix la dama de la qual s'enamora. Gaudeix i frueix del seu amor fins que trenca el secret amorós, coaccionat per la reina, que està enamorada d'ell: en veure's rebutjada, insinua que a Lanval li agraden els noiets joves, i aleshores no li queda més remei que explicar que no la vol perquè ja té a qui estimar. La reina, enfurismada, acusa Lanval d'haver-la deshonrat i d'haver dit que existeix una dama més bonica que ella. El rei proposa provar el que Lanval ha dit de la reina, i per això necessita que la dama, suposadament més bella que la reina, faci acte de presència al judici. Contra tot pronòstic, la dama, que havia trencat el contacte amb Lanval, apareix i el salva: amb la seva presència demostra que Lanval tenia raó quan havia dit que la seva estimada valia més que cap altra. Finalment, els dos amants se'n van cavalcant damunt d'un palafrè fins a Avalon.

Aquest lai presenta el motiu de la violació del secret amorós amb la intervenció de la reina gelosa, un personatge que no apareix a *La ventura*. Ella és qui rep la negativa de Lanval, que li diu que n'estima una altra. Pel que fa al desenvolupament del judici, en ambdues històries la dama causa una gran sensació quan s'exhibeix davant dels presents:

> Li jugeür ki la veeient
> A grant merveille le teneient:
> Il n'ot un sul ki l'esgardast
> De dreite joie n'eschaufast![22]
>
> (vv. 581-584; Rychner, ed. 1971: 90)

A *La ventura,* el comte d'Aguilén perd el seny quan veu Madona:

> e·l comte qui pres si la vi
> ab pauch de son seny no axí.[23]
>
> (vv. 453-454; Badia i Soberanas, eds. 1986: 87)

Un altre element que cal destacar és la figura del palafrè blanc en què la fada cavalca quan entra a la cort el dia del judici. Les característiques de la muntura de la dama màgica sovint són aquestes. A *La ventura* apareix un palafrè com a muntura de N'Huc i del comte d'Aguilén, però no s'especifica que sigui blanc, com sí que passa al lai de *Guingamor* i també de *Graelent,* que veurem a continuació.

D'una manera o altra, els motius que hem analitzat fins ara els trobem en altres lais, però és en aquest, el de *Lanval*, on apareix un element que l'acosta una mica més que els altres a *La ventura del cavaller N'Huc e de Madona.* Es tracta del pavelló de la dama, una peça de luxe que a la història de N'Huc té una certa rellevància, ja que l'autor s'entreté a descriure'l de manera detallada:

> que·l drap de la dona portèron,
> e tantost la protxa fermèron,

[22] "Els jutges, en veure-la, la tenen per una gran meravella. No n'hi ha ni un que la vegi i no s'encengui de joia" (Jubany, trad. 2013: 71).
[23] "El comte, que la va veure de prop, per poc que no perd el seny" (traducció extreta del treball).

qu'era d'argent gran e sobrera
e fayta de richa manera.

[…]

e·l cap del drap fo ric ses cap
de seda torta, ab mant seyal
que anch nul hom no·n vi aytal.
En loc de cordes, cadenes
d'argent faytes a mantes menes,
clavelés d'argent ab anels.
Sabjats que·l drap era fort bels,
que avia-y, certes, mirandes
e sales honrades e grandes,
cambres gent faytes e obrades,
anch hom no·n vi mils parelades.[24]

(vv. 355-358 i 366-376; Badia i Soberanas, eds. 1986: 81-82)

El pavelló del *Lanval* també és un objecte molt ric:

De si qu'al. tref l'unt amené,
Ki mut fu beaus e bien asis;
La reïne Semiramis,
Quant ele ot unkes plus aveir
E plus pussaunce eplus saveir,
Ne l'emperere Octovïan,
N'esligasent le destre pan.[25]

(vv. 80-86; Rychner, ed. 1971: 74-75)

[24] "que portaven la tenda de Madona. Tot seguit van fixar la perxa, que era d'argent, forta, gruixuda i obrada amb riquesa. [...] L'extrem de la tela era riquíssim pels fils de seda torta, i estava adornada amb molts brodats, tants, que mai ningú no n'havia vist una com aquella. En lloc de cordes hi havia cadenes d'argent de moltes menes amb les baules treballades també amb argent. Sapigueu que la tenda era molt bella: tenia, certament, miradors i sales sumptuoses i grans, i cambres treballades amb delicadesa. Mai ningú no n'havia vist de millors" (traducció extreta del treball).

[25] "Ja l'han conduït a la tenda, que és magnífica i ben plantada. Ni la reina Semíramis, encara que hagués tingut més possessions, poder i saviesa, ni l'emperador Octavià, no n'haurien pogut comprar ni tan sols el pany dret" (Jubany, trad. 2013: 62).

La coincidència entre els dos contes encara és més gran pel fet que la tenda de la dama del *Lanval* la corona una àliga d'or:

> Un aigle d'or ot desús mis;
> De cel ne sai diré le pris,
> Ne des cordes ne des peissuns
> Ki del tref tienent les giruns:
> Suz ciel n'ad rei kis esligast
> Pur nul aveir k'il i donast![26]
>
> (vv. 87-92; Rychner, ed. 1971: 75)

Tal com passa a *La ventura:*

> E con agren tendut lo drap
> en la protxa, lesús e·l cap
> ach un rich pom ab una àguila sus;
> quatre quintàs pesava o pus,
> tot de fin aur esmerat;
> lo pom qui sus era pausat
> semblava's tingués foc e·l cap.[27]
>
> (vv. 359-365; Badia i Soberanas, eds. 1986: 82)

L'àliga d'or, i el pom on reposa, també la trobem al *Roman de Thèbes:*

> Et l'aigle d'or est a neel
> qui est assis susle ponmel,
> c'onques nus hom n'oï parler
> de tant bel oysel, de tant cler,
> n'onques nene ot rois Salemons

[26] "Al capdamunt, hi havia una àliga d'or, el preu de la qual no us sabria pas dir. Ni el dels vents i les estaques que sostenien la tela. Sota el cel no hi havia cap rei que la pogués comprar, per més possessions que oferís a canvi!" (Jubany, trad. 2013: 62).

[27] "I quan van haver estès bé la tenda a la perxa, al capdamunt van posar-hi un ric pom amb una àguila a sobre; pesava quatre quintars o més i era fet de l'or fi més pur. El pom semblava que tingués foc al capdamunt" (traducció extreta del treball).

itel aigle en ses pavellons.[28]

(vv. 3201-3206; Raynaud de Lage, ed. 1968: 100)

En aquests fragments no només veiem les coincidències que s'estableixen entre les obres, sinó també la rellevància del luxe en els objectes. És important remarcar el luxe decoratiu que es manifesta a *La ventura,* perquè una mostra principal de l'element meravellós que tant caracteritza molts d'aquests textos és el luxe, l'exhibició de riquesa. A *La ventura,* aquest fet, com ja hem vist, no és una excepció: el valor de la tenda de Madona destaca entre els elements que mostren aquesta opulència. També hem vist que la tenda és un objecte de valor especial al *Lanval* i al *Roman de Thèbes*. A la llista també hi hauríem d'afegir el *Roman d'Eneas* i el de *Troie* (Faral 1983: 338). *Al roman* occità *Jaufré,* la tenda que la fada de Gibell ofereix a Jaufré també destaca com un element de distinció i riquesa. Les perxes de la tenda, especials per les seves propietats ignífugues, són un element valuós, com les de *La ventura*:

Seiner Jaufre, ie·us veul donar
Esta tenda, et anc sa par
Nun vi anc negun crestians,
Sarazins, jusieus ni pagans.
Et ieu dir vos ai la faisson:
Las pertsas, qu'entorn ella son,
Son aitals com ausires dir,
Que, si fasiatz tot venir
Lo fuec c'om poiria trobar,
No·n poiria una cremar.
E del drap vos voil dir aitan
Que, si plovia tut un an
Tan d'aiga con a en la mar,
No·n poiria guta passar.
E la tenda e·l guarniment
Pot portar, so·us dic verament,
Un carre am mais d'autr'arnes.[29]

[28] "Un águila de oro nielado se erguía en lo más alto: nadie oyó hablar jamás de ave tan bella, tan resplandeciente; jamás el rey Salomón tuvo águila semejante en sus pabellones" (Gracia, trad. 1997: 90).
[29] "—Senyor Jaufré, jo us vull donar aquesta tenda. Ningú n'ha vist mai una d'igual, fos cristià, sarraí, jueu o pagà. Us diré com està feta: les perxes que hi ha al voltant són tal com sentireu: si poguéssiu obtenir tot el foc que fóssiu capaç de trobar, no en cremaria ni una. I el mateix podria dir-vos del tendal: si plovia un any tanta aigua com hi ha

(vv. 10533-10549; Espadaler, ed. 2021: 602 i 604)

Un altre exemple de tenda luxosa, en aquest cas del Déu d'Amor, ens l'ofereix la novel·la al·legòrica occitana de Peire Guilhem:

Ab tant vai tendre, sus l'erbatge,
La donzela un trap de colors
On ac auzels, besties e flors
Totas de fin aur emeratz;
E·l traps fo ricamens obratz
Que negua hom no'n vi, so·m par:
Mial cavasiers i pogro estar
Que l'us l'autre no [se] toquesso,
Et es semblan que no·l portesso
Detz cavals ab una carreta.
Et en que'us pessatz qu'ela·l meta
La donzela, cant es plegatz?
Ins en la borssa, so sapchatz,
En menor loc d'una garlanda.
E·l traps fo d'una salamandra,
D'una serpent que naih en foc;
E qui no fo en aquel loc
No vi anc trap d'aquela guiza.
Et a i manhta polpra biza
E manhs almatras per jazer;
E qui'n volia dir lo ver
Auria un trop que comptar.[30]

(vv. 232-253; Capusso, ed. 1997: 87-88)

al mar, no en passaria una sola gota. I us asseguro que un sol carro pot portar la tenda i la seva guarnició i encara molts més arnesos" (Espadaler, trad. 2021: 603 i 605).

[30] "Llavors la donzella va desplegar sobre l'herba una tenda de colors on hi havia ocells, animals i flors, tots fets d'or fi, i estava teixida tan ricament que mai ningú n'ha vist cap d'igual: s'hi podrien estar mil cavallers sense tocar-se l'un a l'altre, i semblava que no la poguessin dur deu cavalls amb una carreta. I on us penseu que la posa, la donzella, quan la plega? Sapigueu que la posa en una bossa més petita que una garlanda! I la tenda era feta d'una salamandra, una serp que neix al foc, i qui no fou allà no n'ha vist mai cap d'aquesta mena. I hi ha moltes catifes de color fosc i molts matalassos per ajeure-s'hi, i si volgués dir la veritat de tot hi hauria molt a contar" (traducció de Josep Pujol).

El luxe també es manifesta en altres objectes, com la carreta de plata en què viatja Madona, l'escala d'or per on N'Huc i el comte d'Aguilén pugen i les joies que Madona regala a aquest últim:

Entr'éls abdós ela·s pausé
e·l comte d'Aguilén doné
joyas que mil marcs d'aur valien
e·n fort de petit loc cabien.[31]

(vv. 455-458; Badia i Soberanas, eds. 1986: 87)

També són una mostra de luxe els vint palafrens que menen la carreta i els arnesos que porten. El pavelló de la carreta, diferent del que tenen parat per Madona al camp, llueix colors i pedreria ben disposada i treballada. Ressalta, sobretot, el carboncle resplendent que il·lumina la coberta del pavelló. Aquesta pedra preciosa amb llum pròpia apareix sovint en la narrativa medieval. Un exemple clar n'és *La faula,* en què a les parets del palau d'Artús hi apareix aquest mineral, o el personatge de la serp, que porta un carboncle lluent al cap. Aquesta pedra preciosa és signe de luxe i meravella, dos conceptes que ja hem vist que van lligats, ja que "la meravella depèn de l'estil. I l'estil en Torroella és sobretot detallisme, descripció minuciosa, acurada i acumulativa, manierista, que fa que la primera impressió que en rebem ens faci creure que allò que és meravellós és ací essencialment ornamental. Significativament luxós" (Espadaler 1986: 141-142).

Puys, enaxi com Deus se volch,
Aney bas mantes parts guardar
e vi luny de me un lum clar
qui rendia gran resplendor;
es eu, gardan vas lugor,
ffuy leu vas cella part venguts;
e puys gardey vas cella luts
e vi ·i· arbre on estava
ua serpent, que'l cap portava

[31] "Ella es va posar entre ells dos i va regalar al comte unes joies que valien mil marcs d'or i no ocupaven gaire espai" (traducció extreta del treball).

un bell carvoncle respandens.[32]

(vv. 114-123; Vicent, ed. 2010: 300)

Aquesta pedra preciosa també la trobem al *Roman d'Eneas:*

D'or fu touz li escus orlez
de .III. bendes par mi listez
o moult soutil entailleüre
et o moult bone eleverure;
pierres y ot un poy assises
et bons esmaulz a entremises;
d'un vert topace fu la boucle,
suz en l'orlet fu l'escharboucle
qui par nuit jetoit tel clarté
com se ce fust .I. jor d'esté.[33]

(vv. 4542-4551; Petit, ed. 1999, 248)

O, en més d'una ocasió, al de *Thèbes.* Per exemple, com a decoració de l'àliga, que, al seu torn, decora una tenda molt rica:

tant y ot pierres naturaux,
tant calcidoines, tant esmax,
tanz escharboucles cler ardanz,
tantes jagonces reluisanz,
des que soleill et vent la touche,
feu ardant giete par la bouche.[34]

[32] "Després amb la voluntat de Déu, vaig anar mirant per tots cantons, i al lluny vaig veure un llum clar que feia molta resplendor. Guiant-me per l'esclat vaig arribar tot seguit a aquell indret i vaig inspeccionar de prop la zona de llum: hi havia un arbre, amb una serp que duia al cap un magnífic carboncle lluent" (Badia, trad. 2003: 63).
[33] "El escudo estaba enteramente orlado de oro, y el campo cubierto por tres bandas con muy finas incrustaciones y muy bellos relieves, tenía algunas piedras preciosas y, a intervalos, bellos esmaltes; la bloca era de un topacio verde, y arriba, encima de la orla, había un carbunclo, que por la noche desprendía tal claridad como si fuera un día de verano" (Holzbacher, trad. 1999: 249).
[34] "Tenía tantas piedras preciosas —tantas calcedonias, tantos esmaltes, tantos escarbunclos de llameante claridad, tantos jacintos centelleantes— que, cuando el sol i el viento la alcanzaban, arrojaba fuego ardiente por el pico" (Gracia, trad. 1997: 90).

(vv. 3207-3212; Raynaud de Lage, ed. 1968: 100-101)

A *La faula,* les decoracions extensament descrites del castell d'Artús i dels guarniments del palafrè que condueix Guillem fins al palau són una mostra més que el luxe és inherent en aquestes narracions en vers:

> la sella, el pitral e'l fres;
> l'arço eron de tal frances,
> de blanch vori gint entallats,
> d'aur e d'argent, trop gint obrats
> ab mant'estoria d'amors:
> de Floris e de Blanquaflor,
> d'Isolda la Bronda e de Tristany
> —qui per amor s'ameron tan—.[35]

(vv. 231-238; Vicent, ed. 2010: 301)

Als últims versos de *La ventura*, la vaixella de La Garnatxa que els personatges fan servir durant el banquet també és molt luxosa:

> E cant la vexela lavèron
> a La Garnatxa la pugèron,
> d'aur e d'argent que mays valia
> que hom albirar no poria.[36]

(vv. 665-668; Badia i Soberanas, eds. 1986: 99)

1.6.2. Graelent

Entre els lais anònims posteriors a Maria de França, n'hi ha tres que giren entorn del mateix motiu que el *Lanval* i la *Ventura.* Es tracta dels lais de *Graelent*, *Guingamor* i *Desiré*, que tot seguit

[35] "La sella, el pitral, el fre i els arçons eren de tall francès, d'ivori blanc acuradament cisellat, graciosament obrats amb or i plata. S'hi representaven moltes històries d'amor: de Floris i de Blancaflor, d'Isolda la blonda i de Tristany, que per amor es van estimar tant" (Badia, trad. 2003: 66).
[36] "I un cop van haver rentat la vaixella, la van portar a La Garnatxa. Era feta de l'or i l'argent més valuós que hom no podia imaginar" (traducció extreta del treball).

descabdellarem. El de *Graelent* és un lai d'ambient bretó on apareix la figura de la fada amant. Graelent és un cavaller requerit d'amor per la reina a causa de la seva bellesa i la seva cortesia. Ell, però, refusa la petició perquè creu que l'amor no és un assumpte per prendre's a la lleugera. Tanmateix, la reina no es rendeix i porta a Graelent a la ruïna per tal de retenir-lo a prop seu tant de temps com li és possible. Graelent es cansa d'aquesta coacció i decideix sortir per distreure's. És així com s'inicia l'aventura, que sabem que comença per la visió d'un cérvol blanc que el condueix a conèixer un ésser sobrenatural amb aparença de dama. En veure-la, queda profundament captivat. Després d'un rebuig inicial i d'una violació posterior, la dama accepta ser l'amant del Graelent, però li demana que sigui prudent i que no es vanti de posseir-la. Malauradament, un temps després, Graelent es troba en una situació en què no pot evitar destacar la bellesa de la seva dama per sobre de la de la reina, que el rei fa desvestir davant dels seus homes perquè contemplin la seva bellesa i li donin la raó respecte del que pensa de la seva esposa: no n'hi ha cap de més bella. Graelent discrepa i això li costa molt car, perquè un cop comesa la indiscreció, la dama desapareix de la seva vida. Només torna, per sorpresa, el dia que la fan venir per poder-la comparar amb la reina. Tots, inclòs el rei, opinen que, efectivament, la dama és més bella que la reina. Un cop emès el veredicte, la dama marxa sense Graelent, però ell la segueix fins que arriba al riu, impossible de travessar; ho intenta inútilment. Al final, gràcies a la seva insistència, un cop rescatat del riu, la dama se l'emporta amb ell.

Com veiem, la similitud entre aquest lai i la història de N'Huc és evident: la dama, la violació del secret i el judici per evidenciar que la seva enamorada existeix i és tan bella com la descriuen ambdós cavallers, són elements compartits entre les dues històries. No pot passar per alt, però, la proximitat que també s'estableix entre el lai de *Graelent* i el de *Lanval,* sigui perquè un depèn de l'altre o perquè tots dos deriven d'un nucli comú anterior. A *Lanval,* com a *Graelent* i a *La ventura,* la celebració del judici també representa la culminació de les angoixes del protagonista.

1.6.3. Guingamor

El lai de *Guingamor* comença de manera similar al de *Graelent*: la reina s'enamora del cavaller, el qual rebutja el seu amor. En aquest cas, per iniciativa de la reina, repta els cavallers a emprendre l'aventura de la caça del senglar blanc, una empresa que cap home, fins aleshores, ha pogut dur a terme. D'aquesta manera, la reina, espantada per les represàlies que esperava rebre de part del rei per haver molestat Guingamor, el seu nebot, creu que és una bona ocasió per no tornar-lo a veure mai més. Guingamor accepta el repte i amb la persecució del senglar blanc comença la

ventura, que el duu a conèixer una dama que el fa restar al seu castell durant tres dies. S'hi acaba passant tres-cents anys. Guingamor vol marxar, però la dama li diu que no pot fer-ho. Ell li respon que vol comprovar que de debò han passat tres-cents anys, i que si és veritat, tornarà amb ella. La dama accepta, però amb una condició: no pot ni menjar ni beure un cop travessi el riu per anar cap al seu país. Ell, evidentment, se salta el pacte i, mig moribund, és rescatat per unes donzelles que se l'enduen per travessar el riu en barca.

Així, en aquest lai, tenim altre cop la figura de la reina rebutjada, com també passa tant al *Lanval* com a *Graelent,* però no a *La ventura*. Almenys, no en tenim constància. Pel que fa al motiu principal, que és la violació del secret amorós, en aquest conte apareix modificat: el trencament del pacte, que efectivament porta el protagonista a la desgràcia, no necessàriament el condueix a la pèrdua de la dama:

> Ele li dist: 'Je vos chasti,
> Quant la riviere avrez passee
> Por raler en vostre contree,
> Que ne bevez ne ne mengiez
> Por nule fain que vos aiez,
> Desi que serez reperiez;
> Tost en seriez engingniez.'[37]
>
> (vv. 564-570; Burgess i Brook, eds. 2007: 186)

A més, tal com també s'aprecia a la cita, la falta no es basa en la violació del secret amorós, sinó en el fet de menjar i beure durant el camí. El final del conte és ambigu, ja que unes dames el rescaten amb la barca, però no sabem si el condueixen altre cop fins on és la fada ni si es recupera del malefici sofert, que és l'envelliment sobtat. Tot i que el final dels dos amants és poc clar en aquest últim cas, als lais de *Lanval* i *Guingamor* els protagonistes acaben junts, per això no seria forassenyat pensar que *La ventura* també hagués pogut acabar amb l'èxit amorós dels dos amants, per molt que l'advertència, com també manifesta la dama de Lanval, era no veure's mai més si es descobria la seva relació amorosa.

[37] "Y ella le dijo:
—Os advierto que no comáis ni bebáis por mucha hambre que tengáis cuando paséis el río para ir a vuestro país hasta que estéis de vuelta, pues en seguida os ocurriría una gran desgracia" (Riquer, trad. 1987: 55).

1.6.4. Desiré

L'argument del lai de *Desiré* es diferencia força dels altres dos lais. Explica la història d'un cavaller, fill d'una parella que l'havia desitjat molt. Aquesta és la raó del seu nom. Quan creix, viatja arreu i participa en nombrosos tornejos i combats. Un dia, de passeig per la natura, l'audició del cant d'uns ocells el condueix a entrar en un bosc, on coneix una donzella que serà la que el posarà en contacte amb la dama de la qual s'acabarà enamorant. Com en els altres lais, ella li promet el seu amor amb la condició de no perdre l'anell que li dona, que seria l'evidència d'haver fet alguna mala acció: d'haver obrat malament i no haver estimat lleialment. Si ho fa, l'objecte desapareixerà i, en conseqüència, ella també. Cal remarcar que la dama no especifica que la mala acció sigui descobrir la seva existència a ningú, però així és: un bon dia, el cavaller es queda sense dama quan, en confessar els seus pecats a un ermità, li explica la relació amorosa que mantenen ell i la fada. Ella, però, reapareix quan ell es posa molt malalt per haver-la perdut. A partir d'aquí l'argument pren altres camins poc rellevants per a l'anàlisi. El que és important és que, al final, la dama i Desiré, que des dels inicis havien tingut dos fills, acaben sent esposats pel rei i anant-se'n junts.

En relació amb *La ventura,* aquest és el lai que més se n'allunya, però el fet de compartir el motiu de la violació del secret amorós és prou important per fer-ne esment. En aquest cas, el trencament del pacte es materialitza amb la pèrdua de l'anell, un objecte que apareix en molts altres lais com a símbol d'amor entre els amants. Pel que fa al desenllaç dels protagonistes, és important remarcar que torna a ser un final feliç. Aquest és un argument més per imaginar que la història de N'Huc i Madona també hauria pogut acabar d'aquesta manera.

En resum, com demostren aquests exemples, l'anònim que imagina la història dels protagonistes N'Huc i Madona no beu només de la seva pròpia imaginació: hi ha prou exemples que mostren la preexistència del motiu principal de *La ventura.* A partir d'aquest motiu nuclear l'autor de *La ventura* construeix una narració nova, amb alguns ingredients nous com l'episodi cavalleresc, una escenificació cortesana, un cert to d'immediatesa en els diàlegs i una al·lusió sempre indirecta a l'element meravellós. En definitiva, aporta la seva marca personal al tractament d'uns motius que formen part d'una tradició que l'autor enriqueix amb la seva aportació narrativa, malauradament incompleta.

2. TRADUCCIÓ

2.1. Justificació de la traducció i criteris

L'objectiu d'aquesta traducció és acostar un text antic al públic general. És per això que he procurat que el text resultant, dividit en les sis parts que proposen Badia i Soberanas i titulades per mi, mantingui certa naturalitat, respectant al màxim, però, el sentit literal del text original i intentant de no perdre el rigor filològic que demana una traducció d'aquesta mena. No obstant això, no sempre ha estat fàcil mantenir fil per randa la forma i el contingut del text original: a vegades he hagut de recórrer a canvis sintàctics per aconseguir una construcció més genuïna i no tan forçada. En alguns casos també he fet ús de connectors nous o diferents per millorar la fluïdesa de la traducció, és per això que també s'hi troben unes quantes paraules afegides, sobretot conjuncions i també articles, per fer-la més entenedora, i en alguns casos he canviat una paraula per una altra. També hi ha construccions que fan referència al sentit d'una sola paraula del text original i, en algun passatge, no he evitat d'alterar-ne els temps verbals, així com alguns demostratius, amb l'ànim de fer-lo més coherent. En relació amb el nombre de diversos noms, han estat alterats de singular a plural o viceversa, i també es troben canvis de categoria gramatical; això és, per exemple, adverbis que han passat a ser un verb. Inevitablement, la traducció posa en evidència problemes textuals i suggereix correccions en la puntuació, per això el lector hi trobarà fragments que no respecten al mil·límetre el text original, malgrat l'ànim —i reitero la idea— de mantenir-me el més fidel possible al text de l'obra. Així mateix, el grau de comprensió que requereix la traducció del text m'ha fet considerar la possibilitat d'esmenar l'edició de Badia i Soberanas (1986) en alguns punts, sobretot pel que fa a la puntuació. En qualsevol cas, les notes explicatives a peu de pàgina apunten tot el que cal destacar en relació amb aquestes qüestions. També tenen la funció d'aclarir el sentit de mots o la interpretació de fragments que he cregut que necessitaven explicació per poc usuals o perquè comportaven problemes de sentit; sovint també apunten algunes qüestions difícils de resoldre, i en aquest últim cas, indicant l'opció per la qual he optat. En general, remeto als diccionaris en línia DOM (*Dictionnaire de l'Occitan Médiéval*) i també el DCVB (*Diccionari Català Valencià Balear*), a més de l'anotació de Badia i Soberanas i altres treballs quan ha calgut.

2.2. Text

LA VENTURA DEL CAVALLER N'HUC E DE MADONA

(LA VENTURA DEL CAVALLER N'HUC I DE MADONA)

I. ENCONTRE AMB EN TRAVER

[...]
Ausiren missa matinal,
puys tornaren-se·n vas l'estal
e sol un petit se dinèron
e armèron tost e puyèron;
préndon armes, anèron-se·n,
cavalquèron ardidament.
Cant foren en una ribera,
ffores aprés de la carrera,
éls víron venir En Traver,
aquel fals tràtxer mocenoguer
que lo mal avia mesclat,
e N'Uc sabia·n la verdat;
sí altre vénch fort bé armat,
mals e ardit e abrivat.
Zo dix N'Uch: —Eu vey lo [traydor
que·m ha mes en esta dolor.
E, si él no fos tant moceneguers,
anch no fo milor cavalers
ne que d'armes valgués re mays.
Sos escuders és prous e gays
e·l té hom per aventurats:
e pus axí·ns em encontrats,
si ho lausats, en éls donem—.
E él respòs ardidamén:
—Vul que·m comandets l'escuder
e, si·m lexats lo cavaler,
eu lo us tendré afasendat;
uy ajut Déus a la verdat—.
Con foren pres si en ausida
N'Uch li dix: —La gran falida
que avets dita comprarets—.
E él li dix: —Er manassarets
can a mi serets escapats
vostre elm tant gent clavelats—.
N'Uch e·N Trever se feríron

[...]

Van oir missa matinal. Després, van tornar a l'hostal i, havent menjat alguna cosa per dinar, es van armar de seguida, van muntar, van prendre les armes i se'n van anar cavalcant ardidament. Quan van ser en una ribera, a fora, prop del camí, van veure venir en Traver, aquell fals traïdor[1] mentider[2] i causant dels mals[3] de N'Huc, que en sabia la veritat.[4] Ell, acompanyat d'un altre,[5] venia ben armat, amb males intencions, ardit i impetuós. Aleshores, N'Huc va dir:

—Veig el traïdor que m'ha sotmès a tal sofriment. I si no fos tan mentider, mai no hi hauria hagut millor cavaller que valgués més amb les armes. A més, el seu escuder és virtuós i alegre, i tothom el té per afortunat. Com que ens hem trobat, si hi esteu d'acord,[6] ataquem-los—.

I ell[7] va respondre ardidament:

—Vull que em confieu l'escuder i, si em deixeu el cavaller, faré que no descansi ni un moment.[8] I ara, que Déu ajudi els qui tenen la veritat—.

---

[1] 10 *tràtxer:* 'traître' *(DOM,* s.v. *trachor),* és a dir, 'traidor'.

[2] 10 *mocenoguer:* 'menteur, mensonger' *(DOM,* s.v. *mensongier),* és a dir, 'mentider, fals'. Forma estranya, ja que en català s'escriuria *monsoneguer* o *mençoneguer (DCVB).*

[3] 11 *lo mal avia mesclat (mesclar mal):* 'posar mal, promoure discòrdia' *(DCVB,* s.v. *mesclar,* 1. g.*).*

[4] 9-12 Per les paraules de N'Huc, en Traver sembla el causant (o un dels causants) del seu patiment.

[5] 13 *sí altre:* 'amb un altre'. Aquest és el significat que proposa Jordi Rubió (1976: 202). Rubió explica que en la majoria dels casos en què el verb és de moviment el sintagma l'encapçala una preposició. Aquest, però, no és el cas.

[6] 23 *lausats:* en l'accepció d''approuver' *(DOM,* s.v. *lauzar, lauvar,* c.*),* és a dir, 'aprovar, estar d'acord'. Aquí es dirigeix al seu escuder.

[7] 24 El subjecte de l'acció és l'escuder de N'Huc.

[8] 27 *afasendat:* 'occupé, affairé' *(DOM,* 1. a.*),* és a dir, 'ocupat, enfeinat'.

del mal talent e sí trotxèron
astas e arssons e pitrals
e les cingles, d'on fo grans mals,
que abduy a terra casèron
e lo sen e·l saber perdèron,
tant fort avien aürtat.
E can agren un pauc estat,
cascun d'éls cobre son escut
sitot s'estaven esperdut;
li cavaler traxero·ls brans
(er ausirets colps sobresgrans),
que N'Uch ané En Traver ferir
sus l'elm, que a terra·l féu venir
seyeras e flos e cristayls
e l'un cayró, sí que·l gambals
no poria de la una part.
Traver hac de morir regart;
ço dix N'Uch: —Vós avets pres
lo colp que m'avíets promès—.
Traver farí N'Uc en l'escut,
la meytat n'ac escuxendut
e·l rich asberc que és de malé.
Zo dix N'Uch: —Qui aytal colp dé
no avia trop endurat;
si gran lo·l dé, gran lo m'à dat—.
E a N'Uch cresc la felonia
per lo gran colp que pres avia,
e va·l sus al muscle ferir
sí que·l braç dret li fé partir
del cors e vay a una part.
—Del vostre colp no he regart
uymay, si no ets esquarrés—.
—No só gens—, sso dix En Trevers,
que anet saser e·l sapló.
—Ab aytant —ço dix N'Uch— n'é pro—.
E tornà-sse·n sus son destrer
e no hac cura d'En Traver.

Quan ja eren prou a prop per sentir-se, N'Huc li va dir:

—Pagareu[9] la gran falta que heu dit—.[10]

I ell li va respondre:

—Ja m'amenaçareu, quan us haureu deslliurat de mi [...] el vostre elm tan bellament treballat—.[11]

N'Huc i en Traver es van atacar amb mala intenció i van trencar[12] les llances, els arçons, els pitrals i les cingles. I això va ser dolent per a tots dos, perquè van caure a terra i van perdre el coneixement de tan fort que s'havien envestit. Quan van haver estat una estona a terra, cadascú va recobrar el seu escut, malgrat que ja no tenien esma.[13] Els cavallers van desembeinar les espases (ara sentireu cops fortíssims), perquè N'Huc va colpejar l'elm d'en Traver, i li va fer caure a terra les senyeres, les flors[14] i les crestes,[15] i una cara de l'elm,[16] i no va poder fer servir el gambal[17] d'una banda. En Traver tenia por de morir i N'Huc va dir:

—Heu rebut el cop que m'havíeu promès—.

---

[9] 31 *comprarets:* en l'accepció de 'payer, expier' *(DOM,* s.v. *comprar,* b.*),* és a dir, 'pagar, expiar'.

[10] 30-31 No sabem quina és aquesta "falta" que ha comès en Traver. Probablement, el fet d'haver acusat N'Huc de mentider després de fer pública la seva relació amb Madona. (Badia i Soberanas 1986: 103).

[11] 32-34 Al mot "clavelats" no se li ha d'atribuir el significat de 'clavat' sinó de 'treballat per un orfebre' (Badia i Soberanas 1986: 114), tal com passa al vers 371. Pel que fa a la interpretació, probablement hi ha una llacuna entre els versos 33 i 34 a causa d'un salt de còpia entre els versos acabats amb la rima -ats, per això el significat és vague.

[12] 36 *trotxèron:* a diferència de Badia i Soberanas, que li donen el significat de 'colpejar reiteradament' (1986: 103), a la traducció he optat per 'trencar', perquè entenc que és una variant fonètica de *traucar:* 'trouer, percer, pénétrer' *(DOM)*, és a dir, 'trencar, perforar, penetrar', amb reducció del diftong i palatalització de la velar. Vegeu també el català *traucar* 'foradar' *(DCVB).*

[13] 44 *esperdut:* 'fora de seny; sense esma' *(DCVB).*

[14] 49 *seyeras e flos* són objectes que formen part de la cimera.

[15] 49 *cristayls:* 'crête, hauteur' *(DOM*, s.v. *cristal),* és a dir, 'cresta'. Una definició més acurada que dona la mateixa entrada del diccionari podria ser 'cresta d'elm', com a ornament *(Lévy* 1:416b*).*

[16] 50 El *cayró* podria ser una cara de l'elm o una sageta d'ornamentació de la cimera (Badia i Soberanas 1986: 104). El significat que dona el *DCVB* s'ajusta més a la primera opció: 'cara quadrada d'un cos polièdric' *(DCVB,* s.v. *cairó,* 1.*).*

[17] 50 *gambals:* 'corretja que va penjada a cada banda de sella per sostenir els estreps' *(DCVB,* s.v. *gambal,* 4.*).*

Ffenida és esta batayla
e l'altre no valc meyns mealya,
aquela que li escuder
ferón, que quescú un qüerter
no tenia de son escut;
tant règeu s'éron combatut
que les astas e·ls elms e·ls brans,
tot o trenqueren ab colps grans
e quescú sa massa tenia.
Zo dix N'Uch: —Per sancta Maria
esta batala partiré
e ya pus no ho sofferré—.
E él li dix: —Qual meravelya
si dos lops vencen un'ovelya—.
L'altre respòs: —No us tocarà
ne certes ja no·m n'aydarà.
O·m vençrets o jo us vençré
e, si us toca, d'él me partré;
que ben deuria semblar ver
que·n agués egual vos poder
que ab mi no avets tant gasayat:
si·m toquas fort bé us he toquat—
[.
E él li dix: —Certes, ver és,
mas vós faríets què cortès
si us plasia que mon seyor
levés, qu'està a gran dolor—.
E él li dix: —Certes, bé·m plats;
basta·m pus que vós me·n
[pregats.
Aydats-li, si·l podets aydar
e nós, sèyer, pensem d'anar
que certes trop avem estat—.

Però, aleshores, en Traver va colpejar l'escut de N'Huc, fins a rompre'n[18] la meitat, i també li va malmetre la cota de malla.[19] I va dir N'Huc:[20]

—Qui ha donat un cop tan fort, no havia sofert[21] prou: si li n'he donat un de fort, ell també me l'ha donat fort—.

A N'Huc li va créixer la ira a causa del gran cop que havia rebut, i el va colpejar sobre el muscle, de manera que li va arrencar el braç del cos i va anar a parar a una altra banda.

—Ja[22] no tinc gens de por dels vostres cops, tret que sigueu esquerrà—.[23]

—No ho soc pas—, va dir en Traver, que va anar a seure a la sorra.[24]

—Mentrestant —va dir N'Huc— en tinc prou—.

I va tornar a pujar a sobre el seu destrer, [25] sense tenir cura d'en Traver. Aquella batalla ja era finida i aquella que feien els escuders no era pas menys important:[26] a cap dels dos no els quedava la quarta part del seu escut. Tan feroçment havien combatut, que les llances, els elms i les espases,[27] tot ho van

18 56 *escuxendut:* 'déchirer, rompre' *(DOM,* s.v. *escoisendre,* a.*),* és a dir, 'trencar'.
19 57 *malé:* 'espèce de cordage' *(DOM,* s.v. *malhet*), és a dir, 'malla', que és la matèria de què està fet l'ausberg. *Asberc,* al seu torn, és l'"ausberg', com l'anomena Riquer a *L'arnès del cavaller* (1968: 232), la 'vesta de malles o làmines de ferro, que cobria els guerrers medievals des del cap fins als genolls o fins als turmells i era una de les principals armes defensives' *(DCVB*, s.v. *asberc, ausberc).* Pel que fa a la pèrdua de la -t final del substantiu *malé* (*malet),* sembla el mateix fenomen que la pèrdua de la -t en la tercera persona del perfet dels verbs de la primera conjugació. Segons Jacopo Gesiot i Fabio Zinelli, consultats pel director del TFG, és un fenomen observable en textos occitans tardans, com és el cas de *La ventura.*
20 58 A diferència de Badia i Soberanas, que interpreten *Uch* com un vocatiu "Zo dix: —N'Uch, qui aytal colp dé", interpreto que és el subjecte de "dix" i, per tant, modifico la puntuació de l'original oferta per Badia i Soberanas.
21 59 *endurat:* 'endurer, souffrir' *(DOM,* s.v. *endurar,* 1. a.*),* és a dir, 'suportar, sofrir'.
22 67 *uymay:* 'désormais' *(DOM, s.v. oimais),* és a dir, 'a partir d'ara', traduït "ja". Al *DCVB:* 'd'avui en avant' (s.v. *huimés).*
23 67 Comentari sarcàstic de N'Huc, que ha tallat el braç dret a en Traver i ara només podrà fer servir l'esquerre, amb què no serà tan hàbil si no és que, com diu N'Huc, sigui esquerrà.
24 69 *sapló:* 'terra arenosa i lleugerament argilenca' *(DCVB,* s.v. *sabló, sauló,* 1.*),* 'sable' *(DOM,* s.v. *sablon).*
25 71 *destrer:* 'cavall de batalla, en l'edat mitjana' *(DCVB).*
26 74 *mealya:* 'sorte de monnaie d'or' *(DOM,* s.v. *mealha, mezalha,* b.*),* és a dir, 'moneda d'or'. El significat literal és que aquella batalla no valia menys diners, és a dir, no era menys valuosa, menys important.
27 79 *brans:* 'espasa que es manejava amb les dues mans' *(DCVB,* s.v. *bran* o *brand).*

trencar amb forts cops. Cadascú emprava la seva maça. Aleshores, N'Huc va dir:

—Per santa Maria aturaré aquesta batalla i ja no la permetré més—.

L'escuder d'en Traver li va respondre:

—Quina meravella, si dos llops vencen una ovella—.

Aleshores l'altre escuder va respondre:

—No us tocarà, ni certament no m'ajudarà.[28] O em venceu o jo us venceré i, si us toca, em separaré d'ell; que bé seria just que hi hagués el mateix poder entre vós i jo, perquè a mi no m'heu avantatjat[29] pas gaire: quan m'heu tocat jo m'hi he tornat—.[30]

I ell li va dir:

—Cert, és veritat, i seríeu ben cortès[31] si us plagués que el meu senyor s'aixequés, ja que té molt dolor—.[32]

Aleshores li va dir:[33]

—Sí, em plau; em basta que vós m'ho pregueu. Ajudeu-lo, si el podeu ajudar. Nosaltres, senyor, afanyem-nos a anar-nos-en, que aquí ja ens hi hem estat massa—.

---

[28] 87-88 L'escuder de N'Huc assegura al d'en Traver que N'Huc no li farà res ni l'ajudarà a abatre'l.

[29] 93 *gasayat:* 'remporter un avantage' *(DOM,* s.v. *gazanhar,* 2. b.*),* és a dir, 'obtenir un avantatge'. Literalment 'guanyar' *(DCVB,* s.v. *gasayar, gasanyar).*

[30] 91-94 L'escuder de N'Huc assegura al d'en Traver que lluitaran en igualtat de condicions segons les normes d'ètica cavalleresca. Passatge poc clar segons Badia i Soberanas (1986: 106).

[31] 96 *faríets què cortès: faire que fols, faire que pros:* 'faire ce que ferait un homme fou, preux, agir follement, honnêtement' *(DOM,* s.v. *faire,* 1. l.*).* Aplicat a l'expressió del text, 'actuar com un home cortès'.

[32] 98 Modificació de la puntuació, de l'apostrofació i de l'accentuació del text original que ofereixen Badia i Soberanas, que eren els següents: "levés questa, à gran dolor—."

[33] 99 El subjecte de l'acció és l'escuder de N'Huc.

II. TROBADA AMB ELS ENDOLATS

E travessèron per un prat
e pel boscatge se·n entrèron
e tot lo jorn éls cavalquèron
e, cant vénch envés lo vesprar,
éls s'anèron encontrar
ab homes que lenya compraven
e lus carretes ne carregaven.
Eren tuyt de negre vestit
e estaven trist e esmarrit.
N'Uch los dix: —Promes, Déus [vos sal—.
—Sèyer, e Déus vos gart de mal—
éls resposéron mantinent.
E N'Uc dix: —Aqueix vestiment
que és negre, per què·l portats?—.
—Ffort bé fayts com ho [demandats;
perdut avem nostre senyor,
un cavaler de gran valor
que ventura·ns avia dat.
Eras, per lo nostre peccat,
és-se fents e à-ho tot perdut,
car la ventura à tal vertut
que nuy fenyens no y pot caber
ne res al cobrar no pot valer—.
E N'Uch li dix: —A Déu siats—.
—Sèyer, en bon punt vos [n'anats—.

Van travessar un prat i es van endinsar en el boscatge. Van cavalcar durant tot el dia, i quan ja arribava la vesprada, van topar-se amb uns homes que compraven llenya i la carregaven a les seves carretes. Tots anaven vestits de negre i estaven tristos i esmarrits. N'Huc els va dir:

—Prohoms, que Déu us salvi—.

—Senyor, que Déu us guardi de mal— van respondre ells tot seguit. I N'Huc els va respondre:

—Aquesta vestidura negra, per què la porteu?—

—Feu molt bé de demanar-ho; hem perdut el nostre senyor, un cavaller de gran valor que la sort[34] ens havia donat.[35] I ara, per la nostra desgràcia,[36] ha estat vanitós[37] i ho ha perdut tot, ja que la ventura té la virtut de no tenir lloc per a cap presumptuós ni és valorat en res—.[38]

N'Huc va dir:

—Adeu-siau—.

—Senyor, aneu en bona hora—.

[34] 121 Segons el criteri de Badia i Soberanas, el mot *ventura,* que apareix als versos 121 i 124 "designa el destí personal del protagonista" (1986: 106). En aquest primer cas, però, proposo una altra interpretació del mot: 'bonne chance' *(DOM,* a.*),* és a dir, 'bona sort'. L'altre cas de *ventura* que apareix al text (v. 176) tindria el mateix significat que té el mot al vers 124.

[35] 116-121 Els endolats podrien ser antics vassalls de N'Huc que vesteixen de negre a causa de la caiguda en desgràcia del cavaller.

[36] 122 *peccat:* 'malheur, infortune' *(DOM,* s.v. *pecat,* b.*),* és a dir, 'desgràcia'.

[37] 122-126 *fents*, *fenyens*: 'feindre, inventer' *(DOM,* s.v. *fenher,* 1.*),* és a dir, 'fingir'*,* significat que també ofereix el *DCVB*, 'fingir, figurar una cosa així com no és en realitat' (s.v. *fènyer,* 2.). Però no hem de limitar-ne el sentit: en occità també significa 'ser peresós, ociós', també' indecís' i 'presumptuós, vanitós'. Així, si donem per bo l'últim significat, una manera no tan literal d'entendre el text però més explícita seria: "I ara, per la nostra desgràcia, que és haver-se vantat de mantenir una relació amb una dama," etc.

[38] 126 Vers d'interpretació dubtosa.

Al rich palats vengren espert,
trobaren lo portal ubert
e sempre que N'Uc fo entrats
l'escuder fo pres e liatz;
dins una càrcera fo mes.
—Ay Deus! —sso dix N'Uc—, e [hon és
l'escuder que pres mi venia?
Ajudats-li, sancta Maria,
qu'eu no li pusc gent ajudar;
be u faria si ho pogués far—.
E N'Uch del caval devalé
e sovén plany e sospiré.
Lo caval romàs enfrenats,
no fo ni bé ne mal penssats.
E N'Uch se trasc son vestiment.
Violeta vénch malament,
trista e morta e irada
d'un negre sardil abrigada,
e dix: —N'Uc, fort dolenta só;
veser podets qual sisclató
vestí·m per lo vostre parlar:
trob avets perdut sens cobrar.
Él dix: —Amiga, sapiats
qu'eu me·n suy tant desconortats,
que gran desig ay de morir
e gens a mort no vul gandir—.
Ela aportet què menyar
e él li dix: —Bé u podets far;
ja nultemps mays no menyaré—.
E ela dix: —Jo us lexaré
tot sol e romandrets aquí;
consel no aurets de mi—.
—Ey amigua, per Déu no sia!
Pus eu no pogués, que us valria?— [.
—Ho menyarets o pauc o pro—.
La taula mes e hanc no fo
res que pogués metre pel col.
E ela dix: —Bé us tench per fol,
vós qui tant avets cavalquat
e combatut e trebalyat
e que res no vulyats menyar;
trop vos volets desconortar—.

Van afanyar-se[39] a anar al ric palau i en van trobar la porta oberta, però just després[40] d'entrar, l'escuder va ser pres i lligat, i tancat a dins d'una cel·la.[41]

—Ai, Déu![42] —va dir N'Huc—, on és l'escuder que venia amb mi? Ajudeu-lo, santa Maria, que jo no puc fer-ho gens; bé ho faria si ho pogués fer—.

I N'Huc va baixar del cavall i es va plànyer i sospirar[43] moltes vegades. Va deixar estar el cavall amb el fre posat i no se'n va preocupar[44] més, i es va treure la vestidura. Aleshores va arribar Violeta, amb mal posat, trista, derrotada i irada. Anava abrigada amb un vestit negre de sarja, i va dir:

—N'Huc, estic molt afligida; ja veieu amb quin cisclató[45] m'he vestit a causa del que heu dit: heu perdut molt a canvi de res.

Ell va dir:

—Amiga, sapigueu que em sento tan desconsolat que tinc un gran desig de morir, i no vull pas escapar[46] de la mort—.

Aleshores, ella va portar-li alguna cosa per menjar, i ell li va dir:

—Ja ho podeu fer, que ja no menjaré mai més—.

Ella va dir:

[39] 129 *espert:* 'rapidement' *(DOM,* 2.*),* és a dir, 'ràpidament'. L'adverbi l'he traduït com un verb.
[40] 131 *sempre:* 'tot seguit, immediatament' *(DCVB,* 2.*).*
[41] 133 *càrcera:* 'lloc on estan tancats els presos' *(DCVB,* s.v. *càrcer, carçre).* El mot també presenta les variants *carcre,* com apareix més endavant, al vers 216, *càrsera* i *carsre.* Cal destacar que la forma femenina del mot és molt poc corrent. El *DCVB* només la documenta en un fragment de la traducció catalana del *Lancelot* de la primera meitat del segle XIV.
[42] 134 Proposo un canvi de puntuació al text original: l'addició d'una exclamació a "—Ay Deus".
[43] 129-140: La desinència del perfet entre *devalé* i *sospiré* s'haurien d'interpretar com en el cas de *malé/malet,* és a dir, en la forma occitana dels mots *devalet* i *sospiret.*
[44] 142 *penssats:* 'preocupar-se, tenir esment d'algú, d'alguna cosa, de fer quelcom' *(DCVB,* s.v. *pensar,* 3.*).*
[45] 148 *sisclató:* 'étoffe de soie d'origine orientale' *(DOM, s.v. cisclaton),* és a dir, 'tela de seda d'origen oriental'. Aquí Violeta fa ús de la ironia, perquè les seves vestimentes de sarja, no són, ni de lluny, luxoses.
[46] 154 *gandir:* 'éviter, fuir' *(DOM,* 2. b.*),* és a dir, 'escapar, evitar, fugir'.

—Enans —sso dix N'Uch— és [piyor
can adés no muir de dolor—.
—E doncs, volets anar jaser?—.
—Amiga, al vostre plaser—.
Lay a una cambra·l mené,
un lit cominal li mostré.
—Sèyer —dix ela—, ací us [colgats—.
—Ay las! En ta mal punt fuy nats!
Ffort és camiat lo meu lits
e vengut en dol mos delits!
Amigua, valya·m lo paratge
d'on vos vinets e·l gran linatge;
si us play, ayats mercè de mé—.
Ela dix: —Sèyer, e de què?
Faré-o, si pusc, volentera—.
—Amiga, diré-us en qual manera.
Que·m menets on Madona jats;
con abans seray escapats
pus tost er ma dolor passada—.
—En fol à fayta la jornada
l'escuder que ssa us ha menat;
que aquel tingats per dampnat
es eu, si ab Madona us metia,
so fort ben certa que morria.
Sèyer N'Uch, con morta m'aurets,
diats, què us en milorarets?
Que no us hi vey milyorament,
sèyer, ab vostre perdiment—.
—Amigua, eu faz covinenssa
a Déu sens tota retenenssa:
si l'escuder mor, qu'eu morré
ne vos d'aytant vos n'aydaré—.
E ela dix: —Ajuda·ns fayt gran
es eu auré ma part del dan—.
Per la mà·l pres e dix: —Anem,
certa sso que tots tres morem—.

—Us deixaré tot sol i romandreu aquí, i de mi no n'obtindreu consell—.

—Amiga, no ho feu, per Déu! Perquè si jo no pogués, de què us serviria?—[47].

—Us ho menjareu o poc o molt—.

Violeta va parar taula, però N'Huc no podia empassar-se res. I ella va dir:

—Bé us tinc per foll, a vós, que heu cavalcat, heu combatut i us heu esforçat tant i que ara no vulgueu menjar res; us voleu desconsolar massa—.

—Encara —va dir N'Huc— és pitjor, que em sorprenc com ara no em moro de dolor—.

—I doncs, voleu anar a dormir?—.

—Amiga, si us plau—.

El va conduir a una cambra que hi havia allà i li va mostrar un llit normal i corrent.[48]

—Senyor —va dir ella—, aquí us podeu ajaçar—.

—Ai las![49] En tan mala hora vaig néixer! Molt ha canviat el meu llit i els meus delits s'han convertit en dol! Amiga, valga'm la noblesa i el llinatge d'on veniu; si us plau, tingueu mercè de mi—.

Ella va dir:

—Senyor, i de què? De bon grat faré el que sigui, si puc—.

[47] 161-162 Esmena de puntuació al text original, que era el següent: "—Ey amigua, per Déu no sia, / pus eu no pogués que us valria—." Però el sentit del vers 162 no és clar: no se sap si les paraules del vers 162 les diu N'Huc o Violeta ni què regeix el verb "pogués". A la traducció he optat perquè N'Huc continui sent qui parla. *Valria:* 'être utile, être profitable' *(DOM,* s.v. *valer,* 1. b.*),* és a dir, 'ser útil, fructífer'.

[48] 176 *cominal:* 'que no s'alça per damunt el nivell ordinari; que és del tipus corrent o mitjà, que es troba amb més freqüència' *(DCVB,* II. 1.*).*

[49] 178 He retocat la puntuació del text editat per Badia i Soberanas per intensificar l'exclamació del vers afegint un signe d'admiració a "—Ay las".

—Amiga, us diré de quina manera. Vull que em conduïu a la cambra de Madona;[50] com més aviat m'escapci,[51] més aviat[52] haurà passat el meu dolor—.

—L'escuder que us ha conduït fins aquí ha fet el viatge en va.[53] Aquell, tingueu-lo per damnat, i a mi també: si us portés davant Madona, estic molt segura que moriria. Senyor N'Huc, quan m'haureu mort, digueu: què hi guanyareu? Que jo no veig que hi guanyeu res, senyor, amb el que haureu perdut—.

—Amiga, prometo per Déu, sense reserves, que si l'escuder mor, jo també moriré, i a causa d'això[54] a vós no us ajudaré—.

I ella va dir:

—Ens justifica un fet molt gran, i jo tindré la meva part del dany—.

Aleshores, el va prendre per la mà i va dir:

—Anem, estic segura que tots tres morirem—.

IV. A LA CAMBRA DE MADONA

A la richa cambra·l mené,
de dins lo mes e él gardé
e vi la cambra encortinada
de negre, mal aparelyada,
e·l lit on la dona jasia
no fo gens aytal com solia,
negres eren los draps aytals.
Violeta soffrí grans mals;
tantost fo presa e ligada
e·n una altra carcre gitada
sens tarda que hanc no·y metí.
E·l senyor N'Uc romàs aquí
denant lo lit adonelyat,
trist e dolent e despaguat.

El va conduir a la rica cambra, el va fer entrar i, aleshores, ell la va contemplar i va veure que estava tota encortinada de negre,[55] mal disposada, i el llit on jeia la dama no era gens com solia ser; els cobertors eren negres, també. Violeta va sofrir grans mals perquè immediatament va ser presa, lligada i llançada en una altra cel·la sense demora. El senyor N'Huc va romandre allà, agenollat davant el llit, trist, afligit i disgustat. Davant ella no hi havia llum, però sí que hi

[50] 187 Els editors Badia i Soberanas consideren la possibilitat que aquest sigui el nom propi de la dama, per això l'escriuen en majúscula (1986: 108).
[51] 188 Badia i Soberanas proposen esmenar la paraula "escapats" per "escapçats" (1986: 108). Fa sentit que N'Huc vulgui deixar de patir mitjançant la solució final, la mort.
[52] 189 *er:* 'maintenant, présentement' *(DOM,* s.v. *ar, ara,* a.*),* és a dir, 'ja, ara, ara mateix'.
[53] 190 *En fol:* 'en va, en buit; en repòs, sense aplicació' *(DCVB,* s.v. *foll,* 3. *En foll).*
[54] 202 *aytant:* 'par là, en faisant cela, ainsi' *(DOM,* s.v. *aitan,* 3. A. i.*),* és a dir 'fent això, d'aquesta manera'.
[55] 209-210 Madona també fa mostres de dol, tal com fan els amics i vassalls de N'Huc.

Denant ela lum no·y ardia,
mas lay a una part lusia
una làntea paubrament.
—N'Uch —dix ela e·l
[marriment—,
e sab-me que no say què us dia;
mas emperò la nuyt destria
car ja no àn justiciat
l'escuder que us ha amenat
e la donçela que us hic mes
per sso com menys ne val lur fes;
mas, can serà vengut lo jorns,
no es ja grans lo lur seyorns.
—A, Déu! —sso dix N'Uch—,
[tant gran tort
si pels meus forfayts préndon
[mort!
No auran jutge cominal?
Que, pus qu'eu ay fayt tot lo mal,
certes qu'eu ho deg tot comprar,
qu'éls non ausèron contrestar:
membrava-lus la seyoria
qu'eu en est loc aver solia.
E, si·ls moren en esta fe,
certes a mi no irà bé,
qu'en mort los tindray compayia,
ni·ls pux valer per seyoria.
Prey que·m fassats tanta d'amor
que·m traxéssets d'esta dolor,
almenys que·m fassats escapssar;
gran plaser me poríets far
que d'àls no us aus clamar mercè,
car say que no·m valria re
car trop son grans li mei
[forfayts—.
Ela·l dix: —Tolam-nos d'est plays,
sèyer N'Uch, que eu vos auré
aquela mercè que poré.
La donçela e l'escuder
vos rendi sus aycí primer,
es eu tostemps los amaré
per tal con han fayt tant de bé.
Vós, metets-vos aycí ab mi
e fayts sso que us vulyats de mi,
entrò·l yorn que·m ajats mostrada
que la paraula sia provada

havia un petit racó il·luminat pobrament per una llàntia.

—N'Huc —va dir ella amb tristor—, no sé pas què dir-vos, però la nit ja arriba,[56] i és per això que encara no s'ha dut a terme l'execució de l'escuder que us ha conduït fins aquí, ni la de la donzella que us ha introduït a la meva cambra, per la qual cosa ja no els tinc confiança; però, quan es faci de dia, ja no els quedarà gaire temps de vida.

—Ah, Déu![57] —va dir N'Huc—, quina injustícia si per les meves faltes prenen mort! No tindran un jutge just? Perquè, ja que he sigut jo qui he fet tot el mal, soc jo qui ho haig de pagar, perquè ells no van gosar oposar-s'hi: es recordaven[58] de la senyoria que jo solia tenir en aquest lloc.[59] I si ells moren per haver-me estat fidels, certament, a mi no m'anirà bé, tampoc, perquè en la mort els faré companyia i no els podré ajudar com a senyor seu que soc. Prego que em feu tant d'amor que em tragueu d'aquest dolor, almenys, que em feu decapitar; gran plaer em podríeu fer, i d'altra cosa no us gosaré clamar mercè; sé que no em serviria de res perquè la meva falta és massa gran—.

Ella li va dir:

—Deixem aquesta qüestió, senyor N'Huc, que jo tindré tanta mercè com pugui de vós.[60] Primer us

[56] 226 *destria:* 'discerner, distinguer' *(DOM* s.v. *destriar, detriar,* 1. a.*),* és a dir, 'discernir, distingir'. Literalment significa 'la nit es distingeix o es discerneix'. Una altra interpretació del vers és la que proposen Badia i Soberanas, que llegeixen el verb com un imperatiu (1986: 109).

[57] 233 He retocat la puntuació del text editat per Badia i Soberanas per intensificar l'exclamació del vers afegint un signe d'admiració a "—A, Déu".

[58] 239 *membrava-lus:* 'recordar', *intr.* amb subjecte de cosa recordada. *(DCVB,* s.v. *membrar,* e.*).* El *lus* és una variant del pronom *los*, que és el datiu plural de tercera persona *(DCVB).*

[59] 239-240 Aquests versos corroboren que N'Huc gaudia d'una posició social elevada abans de caure en desgràcia. Però no sabem si es refereix a la senyoria del palau de Madona o a una de general (sí que sabem que N'Huc havia tingut possessions, com deixen entreveure els versos 386-387).

[60] 252-254 Sembla que la fortuna de N'Huc fa un gir; els enamorats no podran restar junts, però Madona farà el que pugui per restaurar el seu honor i la seva vàlua públicament.

que dixés en tort folament,
d'on avets fayt gran perdiment.
E los hostatges que us rendré,
ab lo rey vos affinaré;
enqueras que us faré donar
tant que porets honrat estar,
e yo us daré al partiment
assats del aur et del argent.
E aprés prendets comiat:
axí com si avíets somiat
er tostemps de mi e de vós,
e crey romandrets dolorós
es eu iray-me·n despagada.
La ventura és axí pausada,
que àls no us hi poria far—.
E N'Uch s'anet pres luy pausar,
e foren axí meytadat
lo gaug e·l dol ensems mesclat:
lays e plos, jugàs ensems,
que no seria dit nul temps.
Els se levèron bon maytí
e·l seyor N'Uch no exí d'aquí
sals que e·l verger s'adelitava,
tantost en la cambra tornava.
E·l rich palays no venia
ela ni él, ne hom no·ls vesia
mas cinc o sis del servidor,
rosa e viola e flor.
Al moster no volien anar,
aquí·ls fasien missa cantar,
e·ls menyàs eren adobats,
e·ls servidors aparelyats
en la cambra taules metien;
N'Uch e la dona s'asesien
l'us pres de l'altre e menjaven
e trob que d'àls se pensaven.
Can la taula era levada,
tro al ric lit era la jornada;

retornaré ara i aquí la donzella i l'escuder, i sempre els estimaré per tant de bé com han fet. Vós, fiqueu-vos aquí amb mi i feu de mi el que vulgueu, fins al dia que m'hàgiu mostrat que la paraula que vau dir follament de manera injusta,[61] d'on heu tret gran pèrdua, sigui provada.[62] I amb els ostatges que us tornaré, us faré estar en paus[63] amb el rei, i encara us faré donar tant que podreu viure amb riquesa,[64] i jo us donaré, a l'hora de la partida, molt d'or i molt d'argent. I després us acomiadareu i marxareu: el que ha passat entre vos i jo serà[65] sempre com si ho haguéssiu somiat, i romandreu trist i jo me n'aniré disgustada. La ventura s'ha establert[66] així i no hi puc fer altra cosa—.

I N'Huc es va posar al seu costat i el goig i el dolor es van mesclar a la vegada: els laments i els plors, però, al mateix temps, els jocs,[67] com mai no es podria explicar. Es van llevar de bon matí i el senyor N'Huc no sortia d'allà sinó per anar a delectar-se al verger, però de seguida tornava a la cambra. Ni ell ni ella no s'acostaven a la rica sala,[68] ni ningú no els veia; només cinc o sis servidors, i les roses, les violes i les altres flors.[69] No volien anar a l'església[70]i es feien dir missa

61 263 *en tort:* 'injustament' *(DCVB,* s.v. *tort,* II. *A tort).*
62 259-264 Aquests versos ens donen pistes sobre la falta de N'Huc: sembla que d'allò que es va vantar hi havia part de mentida i ara, Madona, li dona l'oportunitat de fer-ho realitat. Tot apunta que aquesta acció a acomplir té un fort component sexual.
63 266 *affinaré:* 'faire la paix (avec)', 'convenir' *(DOM,* s.v. *afinar,* d. f.*),* és a dir, 'fer les paus (amb), acordar, convenir, ajustar, regular'.
64 268 *honrat:* 'riche, magnifique' *(DOM,* s.v. *onrar, onorar,* 3. b.*),* és a dir, 'ric, magnífic'. Possiblement, la frase s'ha d'interpretar a partir d'aquesta accepció que ofereix el diccionari.
65 273 *er:* tercera persona singular del futur del verb *ser* (Anglade, 1921: 315).
66 276 En aquest cas el verb *pausar* no s'ha d'interpretar de manera literal com passa al vers 278, sinó a partir de l'accepció que en dona el significat de 'fixer, convenir, établir' *(DOM,* s.v. *pauzar,* 2. e.*),* és a dir, 'fixar, convenir, establir'.
67 281 Se sobreentén que els jocs són amorosos, sexuals.
68 287 *palays:* 'palais, maison noble', 'grande salle' *(DOM,* s.v. *palatz).* En aquest cas, la sala principal del palau. Sembla que ells dos es troben en unes dependències a part.
69 290 Aquests versos són interpretats per Badia i Soberanas com a "servidors florals" de Madona (1986: 112). Aquí, però, aposto per una interpretació literal, que entendria aquestes flors com una manera de referir-se al jardí o a l'entorn que envolta les dependències on es troben Madona i N'Huc. És a dir, només els veien els cinc servidors i les plantes del jardí, una manera de dir que no eren vistos per ningú més.
70 291 *moster:* 'église' *(DOM,* s.v. *mostier, monestier),* és a dir, 'església'.

aquí jugaven e resien
e sospiraven e playien.
Vuit jorns durà la benenanssa
axí mesclada ab malenanssa,
car no·l poc pus tenir axí.
Ela·l féu traÿre d'aquí
e l'escuder que·l amené
e N'Uc ploran acomiadé.

on eren. També els preparaven el menjar i, els servidors, disposats, els portaven taules a la cambra. N'Huc i la dama s'asseien l'un al costat de l'altre i menjaven, i semblava que no es preocupaven de res més. Quan la taula era desparada, la jornada continuava al ric[71] llit. Allà jugaven i reien, sospiraven i es planyien. La benaurança va durar vuit dies, barrejada amb malaurança, perquè ja no el podria retenir més temps. Ella va fer marxar N'Huc i l'escuder que l'havia conduït fins allà, i el va acomiadar plorant.

V. UNA ARRIBADA LUXOSA

Anet-se·n al rey a loer;
tuit gardero·l prous cavaler
car de bon temps era vengut
e no estava esperdut
ne ab mala cara com solia,
e·l rey de mal talent desia:
—Nul hom no deuria gaubar
zo que no pogués acabar—.
—Per Déu —dix N'Uch—,
[acabar-s'à,
mas costa trop e costarà—.
Lo rey sesia fos e·l prat,
ab luy mant cavaler honrat;
a scacs e a taules jugaven
e d'armes e d'amors parlaven:
l'un de sen, l'altre de folia
e cascú d'assò que·s volia.
E N'Uch estava en pensamén
e fasia cara risén,
no aguessen gaug l'enemic
qu'éran del seu venir enic.
La bada del castel del rey
cridà: —Ací pres de nós vey
venir tro cent calvacadós

N'Huc se'n va anar a plaer[72] a veure el rei. Tothom mirava com s'acostava el noble cavaller, perquè venia puntualment[73] i no estava desesmat ni tampoc amb mala cara com solia estar abans. El rei, amb actitud desagradable, deia:

—Cap home no hauria de vantar-se[74] d'allò que no pugui acomplir—.

—Per Déu —va dir N'Huc—, s'acomplirà, però costa molt i costarà—.

El rei s'entretenia amb els seus cavallers honrats a fora el prat, mentre jugaven a taules i a escacs i parlaven d'armes i d'amors: l'un de seny, l'altre de follia, i cadascú d'allò que volia. N'Huc estava

[71] 300 Suggereixo dues interpretacions per a *ric:* la primera amb sentit de luxós; la segona, en un sentit metafòric: llit ric com a escenari de plaers, jocs i tot el que els protagonistes hi experimenten.
[72] 309 *loer:* 'permission', 'loisir', 'joie' *(DOM,* s.v. *lezer, lezir,* a. b. e.*),* és a dir, 'permís, temps lliure', també 'joia, felicitat'. En català, *leer* 'lleure, lleguda; llicència; possibilitat' *(DCVB,* s.v. *lleer),* que dona *lleure* 'esser lícit, permès', 'temps hàbil o sobrer; temps disponible' *(DCVB).* El *DECat* suggereix que un possible significat de l'expressió *anar a lloure* té relació amb la idea de 'capritx' i la de *a lloure* amb la de 'lliure voluntat'. D'altra banda, la forma que apareix al manuscrit, "loer"*,* no es troba documentada.
[73] 311 L'expressió *venir de bon temps* no l'he trobat documentada. La que més s'hi assembla és *donar-se bon temps:* 'viure alegrement, divertir-se' *(DCVB*, s.v. *temps,* I. 2. 13*).* No puc descartar, però, que *venir de bon temps* sigui sinònim de *venir de bona hora,* és a dir, 'd'hora, puntualment' que en aquest cas és l'opció més coherent amb el sentit del text.
[74] 315 *gaubar:* 'faire le fanfaron' *(DOM,* s.v. 1. d.*),* és a dir, 'avanar-se, lloar-se excessivament *(DCVB,* 3.*),* variant de *gabar:* 'lloar' *(DCVB).*

e porten garlandes de flos
e no armes ne garnimén,
mas tuyt són vestit ricament
e noblament encavalcats—.
Ab tant foren venguts e·l pratz
e là hon víron N'Uch estar
anero·s tuyt a·donelyar.
N'Uch se levé e·ls aculý;
assec-se ab éls e·l jardí,
e·ls so tengren a honrament.
Cascun tenia ligars d'argent,
mayordòmens eren de barós.
—Sèyer, nós em venguts a vós
per saber hon porem loc pendre
que ffassam lo ric drap estendre
en què Madona estarà,
vós veyrets que gran loc tendrà—.
Él los dix: —Ací on sesem,
que gens tam bel loc no yc vesem;
pres de la plassa del castel
no y hac loc tan bo ni tan bel—.
E tantost com N'Uch ac parlat
les carretes foren e·l prat
que·l drap de la dona portèron,
e tantost la protxa fermèron,
qu'era d'argent gran e sobrera
e fayta de richa manera.
E con agren tendut lo drap
en la protxa, lesús e·l cap
ach un rich pom ab una àguila sus;
quatre quintàs pesava o pus,
tot de fin aur esmerat;
lo pom qui sus era pausat
semblava's tingués foc e·l cap;
e·l cap del drap fo ric ses cap
de seda torta, ab mant seyal
que anch nul hom no·n vi aytal.
En loc de cordes, cadenes
d'argent faytes a mantes menes,
clavelés d'argent ab anels.
Sabjats que·l drap era fort bels,
que avia-y, certes, mirandes
e sales honrades e grandes,
cambres gent faytes e obrades,
anch hom no·n vi mils parelades.
Cant lo rey anet lo drap mirar
los hostatges féu desferrar.
E dix: —Si ma terra vendia
eu aytal drap far no poria;

pensarós, però feia cara riallera per tal que no se n'alegressin els enemics, que estaven descontents de la seva vinguda. El guaita del castell del rei va cridar:

—Aquí a prop nostre veig venir vora cent cavalcadors. Porten garlandes de flors en lloc d'armes i guarniment, però tots vesteixen ricament i van noblement encavalcats—.

Mentrestant, van arribar al prat, i van anar tots a agenollar-se allà on van veure que hi havia N'Huc.[75] N'Huc es va aixecar per acollir-los i tot seguit va asseure's amb ells al jardí. Ells es van sentir honorats. Cadascú portava ornaments d'argent; eren els majordoms dels barons.

—Senyor, hem vingut[76] fins a vós per saber de quin lloc podríem disposar per estendre la rica tenda[77] en què s'allotjarà Madona. Ja veureu quant de lloc ocuparà—.

I ell els va dir:

—Aquí mateix on seiem, que no veig un lloc tan bell com aquest. A prop de la plaça del castell no hi ha lloc tan bo ni tan bell—.

I tan aviat com N'Huc va haver parlat, van portar al prat els carros que portaven la tenda de Madona. Tot seguit van fixar la perxa,[78] que era d'argent, forta, gruixuda i obrada amb riquesa. I quan van haver estès bé la tenda a la perxa, al capdamunt van posar-hi un ric pom amb una àguila a sobre;

[75] 338 *a·donelyar:* 'agenollar-se' *(DCVB,* s.v. *adonollar-se).*

[76] 344 *em:* primera persona del plural del present d'indicatiu del verb *ser* (Anglade, 1921: 313). En aquest cas, construeix l'ésser + participi, 'som vinguts' que he traduït per un pretèrit perfet "hem vingut".

[77] 346 *drap:* 'extensió de vela exposada al vent; velam d'un vaixell o d'un molí' *(DCVB,* 6.*).* A la novel·la al·legòrica occitana de Peire Guilhem, el mot *drap,* que apareix en la forma *trap* fa referència a una tenda (vv. 232-253). De fet, el *DOM* ofereix la següent definició per *trap:* 'sorte de tente', 'demeure', és a dir, 'tenda, carpa', 'llar, residència'.

[78] 356 El mot *protxa* no està documentat i Badia i Soberanas consideren que el mot del manuscrit també es podria llegir *pertxa*, un error fàcil de cometre per confusió de les abreviatures de "per" i "pro", com també passa al vers 492 Al vers 360 apareix inequívocament *protxa,* que també es considera un error (1986: 113). Per tant, *pertxa* o *perxa:* 'peça de llenya llarga i relativament prima' *(DCVB* s.v. *perxa,* 1.*).*

aysò m'àn fayt li lausenger
que m'àn mes en est destorber.
N'Uch aurà son entendimén,
es eu romandré flacament
que·l auré adés apelar;
e certes degra·n bé membrar
cant de La Garnatxa·n levé—.
E ab tant la bade cridé:
—Ajuda nós, sancta Maria,
que er veg bela caveleria,
que anch nuyl temps no·n vi tan [gran,
eu crey que tot lo prat tindran—.
Emperò la bada mentí
que cavaler no avia aquí,
ciutadans eren e burçeses
e portaven mant rich arnès;
bornaven e·ntrèron per lo prat
e tantost foren atendat.
Aprés vengren li escuder,
entr'él no avia cavaler;
aquels lanssaven e jugaven
e encalssaven e fugien,
e quals sabrà mils cavalcar?
Los jocs no eren per esmar
que dos mil foren o pus;
bels, avinens eren quescús,
gent vestit e aparelyat,
de cels que·ls víron avien grat;
venien aquí pus de mil.
Eras parlem de la gent vil,
no pogren dir, e qui sap mays,
que estats eren en mants assays.
Lay e·l cap del prat s'atendèron,
que ab los burgès no·s mesclèron
per paor que vil gent ni troter
no y mesclassen nul destorber.
Li juglàs bé encavalcats
ab palafrés gent arreats,

pesava quatre quintars[79] o més i era fet de l'or fi més pur.[80] El pom semblava que tingués foc al capdamunt. L'extrem de la tela era riquíssim pels fils[81] de seda torta,[82] i estava adornada amb molts brodats,[83] tants, que mai ningú no n'havia vist una com aquella. En lloc de cordes[84] hi havia cadenes d'argent de moltes menes[85] amb les baules treballades[86] també amb argent. Sapigueu que la tenda era molt bella: tenia, certament, miradors i sales sumptuoses i grans, i cambres treballades amb delicadesa. Mai ningú no n'havia vist de millors. Quan el rei va anar a mirar la tenda va fer desencadenar els ostatges. Va dir:

—Si vengués la meva terra no podria fer una tenda com aquesta. Això m'han fet els llagoters, que m'han ficat en aquest embolic.[87] N'Huc haurà acomplert el que volia[88] i jo romandré tan dèbil que l'hauré de requerir, i certament, es deurà recordar de quan el vaig fer fora de La Garnatxa—.[89]

I, mentrestant, el guaita va cridar:

---

79 362 *quintàs:* 'pes equivalent aproximadament a quaranta-un quilograms i mig' *(DCVB,* s.v. *quintar,* 1.*)*.
80 363 *esmerat:* 'pur, excellent, parfait' *(DOM,* s.v. *esmerar,* 4.*),* és a dir 'pur, excel·lent'.
81 366 Com esmenten Badia i Soberanas (1986: 114), ens trobem davant la "confluència de tres accepcions diferents del mot *cap:* el pom del cim de la tenda que sembla que porti foc a la part superior, l'extrem de la tela de la tenda, la punta d'un fil." Tot i mantenir aquests significats, no podem descartar que "ses cap" sigui una construcció no documentada amb un significat similar a 'sense límit'. Vegeu *cap:* 'la part final, per on acaba una cosa' *(DCVB,* V. 3.*),* amb què interpretaríem que el drap era exageradament ric, sense límit.
82 367 *seda torta:* Segons Badia i Soberanas, seda de gran qualitat (1986: 114). Podria referir-se a la *seda torçal:* 'seda gruixuda ben torçuda de manera que sembla un cordonet' *(DCVB,* s.v. *torçal,* 1.*)*.
83 367 *seyal:* 'ornement, broderie (?)' *(DOM,* s.v. *senhal,* d.*),* és a dir, 'ornament, brodat'. També es podria interpretar com a 'armoiries': 'escuts d'armes'.
84 369 Les "cordes" són els vents de la tenda.
85 370 *menes:* 'cadascun dels caps que formen una corda' *(DCVB,* s.v. *mena,* 5.*)*.
86 371 *clavelés:* participi de passat que demostra un afrancesament morfològic del mot.
87 381-382 Aquests versos són l'evidència que el rei ha contribuït en la caiguda en desgràcia de N'Huc a causa de la intervenció dels llagoters, i qui sap si un d'ells és en Traver. Ara, en veure el luxe que acompanya Madona, amb què automàticament ja creu la paraula que ha vingut a provar, es lamenta d'haver fet cas dels llagoters.
88 383. *entendimén:* 'atteindre son but' *(DOM,* s.v. *entendemen,* h.*),* és a dir, 'aconseguir el seu objectiu'.
89 387 Com suggereixen Badia i Soberanas (1986: 115), tot el que fa referència a La Garnatxa roman obscur. Sembla que podria haver estat una propietat de N'Huc confiscada a causa de la seva caiguda en desgràcia.

soldadés e prestador
cavalquen e li gitador,
e la gent d'aquela paria
mais d'una gran legua tenia.
Aquels, mas, e·l prat no entreren
que là luny pel prat s'atendaven.
Ço dix la bada: —Er crexem
certas de mays que no volem,
qu'eras entren per partí·n
per la ribera e pel camín
de gens honrades gran poder,
que la terra no pusc veser.
Entr'éls aug brugit trop gran,
eu crey que trompados o fan—.
E N'Uch tramès pel palafrè
e·l coms d'Aguilén aytambé,
anèron la dona aculir;
e can ela los vi venir
tuit s'estanquèron mantinent.
E en la carreta d'argent,
qu'era de palis d'aur cuberta
estava una finestra oberta
d'aquela part on éls venien.
Lo comte e N'Uch dexendien,
anero·s lay apropriar;
ela·ls fé l'escala pausar
de fin aur, d'on abduy pugèron
e al puyar se convidèron.
Ela·ls dix: —Egals puyats,
l'escala és ampla assats—.
E tantost foren puyats,
ela hac lo comte emparats;
ab l'una mà lo comte pres
e·l braç a·N Uch pel col estès;
e·l comte qui pres si la vi
ab pauch de son seny no axí.
Entr'éls abdós ela·s pausé
e·l comte d'Aguilén doné
joyas que mil marcs d'aur valien
e·n fort de petit loc cabien,
e aprés dix li gran plaser:
—En coms, yo us voldria veser
aquí, tort ni forssa us faria,
siats ben cert, qu'eus en voldria
per ço quar avets N'Uc amat
e ets ab luy en amistat,

—Ajuda'ns, santa Maria, que estic veient bella cavalleria, tan gran com no n'havia vist mai. Em sembla que ocuparan[90] tot el prat—.

Però el guaita s'havia equivocat, perquè allà no hi havia cap cavaller, sinó ciutadans i burgesos, els quals portaven arnesos molt rics.[91] Entraven al prat tot bornant i aviat van haver parat les tendes. Després van arribar els escuders, entre els quals no hi havia cavallers. Aquells es divertien lluitant amb la llança, s'encalçaven i fugien, i jugaven a veure qui sabia cavalcar millor. Els jocs no es podien comptar,[92] que n'eren dos mil o més;[93] tots eren molt destres i elegants, i anaven vestits i equipats gentilment. Agradaven a tothom qui se'ls mirava; n'havien arribat més de mil. Ara parlem de la gent vil: no podien dir, ni aquell que en sabia més, que haguessin dut a terme gaires empreses cavalleresques.[94] Es van atendar en un extrem del prat sense barrejar-se amb els burgesos, per por que la gent vil i els troters[95] no provoquessin cap conflicte. Els joglars cavalcaven en palafrens gentilment ornamentats. També venien, cavalcant, soldaders,[96] prestadors i els gitadors.[97] La gent d'aquell estament ocupaven més d'una llegua de llargada. Aquells, però, no van entrar al prat, sinó que s'atendaven lluny. El guaita va dir:

[90] 392 *tindran:* 'occuper' *(DOM,* s.v. *tener, tenir,* c.*),* és a dir, 'ocupar'.
[91] 395-396 Tal com apunten Badia i Soberanas (1986: 115), "burçeses" és un error de còpia que fa malbé la rima de l'apariat. El mot correcte seria *burçes* o, encara millor, *burgès,* que és la forma de subjecte plural que també trobem al vers 414 i l'única que trobem documentada.
[92] 404 *esmar:* 'estimar, calcular el preu o quantitat d'una cosa' *(DCVB,* s.v. *aesmar,* 1.*).*
[93] 404-405 En aquest cas, "jocs" fa referència als combats i altres pràctiques cavalleresques amb finalitat esportiva i lúdica.
[94] 410-412 Segons Badia i Soberanas, "la *vilesa* de la gent *vil* està clarament relacionada amb el fet que no ha estat posada a prova" (1986: 116). *assays*: 'essai, épreuve, entreprise' *(DOM,* s.v. *asag,* a.*),* és a dir, 'assaig, prova, empresa'.
[95] 415 *troter:* 'correu, home contractat per a esser enviat allà on calia per dur cartes, avisos, etc.' *(DCVB,* 1.*).*
[96] 419 *soldadés:* 'que cobra soldada o està contractat per soldada' *(DCVB,* s.v. *soldader,* 1.*).*
[97] 420 *gitador:* 'llançador, qui llança projectils' *(DCVB,* 1.*).*

e·l dés consel leyal e bo
e per aquò n'ay gran raysó—.
Lo coms dix: —Madona, mercès,
que hanc non fo tant bela res,
tant avinent ne tant cortesa,
tant gent parlan ne tant apresa
ne dona de tan gran dester
com vós, ne ab tant de poder;
Madona, qu'en vós és tot bé,
ab què ayats de N'Uch mercè—.
—En coms, eu dic que N'Uch [sabia
tot aquò que far se·n poria—.
E·l coms e·N Uch se·n devalèron
e li barons acompayèron,
ans se presèron al destrar.
Dels palafrés no us cal parlar
vint que la carreta menaven,
ne del rich arnès que portaven,
ni com eren bé fayts ni grans
que del comtar seria afans.
Avia-y un papalyó
en la carreta rich e bo,
d'obra vermelya, vert'e blava;
sus, la cuberta estava,
peyras e cristals hi avia
e obres de grans maestria,
e un rich carboncle lusent
sus la protxa tant resplandent,
duas cubertas pogra lumnar.
Alí podien dompneyar:
dones hi avia gran re
que Déus tant belas no·n fé,
e donzeles pus de cinc-cents,
belas e joves e plasens.
Li comte·l vescomte·l baró
a N'Uch àn solaz bel e bo,
gent e suau l'aconortaven
sí com destran pel prat anaven.
La un d'éls dix: —Mays val mercè,
sèyer N'Uch, que nul'altra re.
E pus Madona és la genssor
que sia al mon ni melyor,
ela no està sens mercè,
que ab leys va e la reté.
Per què us devets aconortar
si felonia us fé parlar
ni dire no degudament;
ací fort honrada gent

—Encara ens fem més nombrosos que no voldríem: ara entra per dins de la ribera i pel camí[98] una comitiva de gent honrada i de gran poder; tanta, que no puc veure el terra. Sento que d'ells ve un brogit molt gran; jo crec que el provoquen els trompadors—.[99]

I N'Huc va enviar a buscar un palafrè juntament amb el comte d'Aguilén[100] i van anar a acollir la dama. Quan ella els va veure venir, tothom es va aturar immediatament. En la carreta d'argent, que era coberta per un pal·li d'or, hi havia una finestra oberta que donava al cantó per on ells venien. El comte i N'Huc van descavalcar, i s'hi van acostar.[101] Ella els va fer posar una escala d'or fi, per on tots dos van pujar, tot convidant-se l'un a l'altre a fer-ho primer. Ella els va dir:

—Pugeu a la vegada, l'escala és prou ampla—.

I tan aviat com van haver pujat, ella va acollir el comte: el va prendre amb una mà i va abraçar N'Huc amb l'altra pel voltant del coll. El comte, que la va veure de prop, per poc que no perd el seny. Ella es va posar entre ells dos i va regalar al comte unes joies que valien mil marcs d'or i no ocupaven gaire espai. Després, li va dir una cosa molt plaent:[102]

—Senyor comte, tenia ganes de veure-us aquí i no us hauria fet tort ni us hauria forçat.[103] Tingueu per

98 427 *partí·n* és un mot que Badia i Soberanas consideren incert. Ells proposen el significat "per a partir-ne" (1986: 117). Proposo una interpretació alternativa: "per part in", en què *in* és 'dedans, en dedans' *(DOM,* s.v. *ins),* és a dir, 'dins'; *part:* 'indica direcció del moviment, de l'acció' *(DCVB,* 2. 6.*),* per tant, 'per dins'.
99 432 *trompados:* 'sonador de trompa' *(DCVB,* s.v. *trompador).*
100 434 Apareix per primer cop el comte d'Aguilén, amic fidel de N'Huc.
101 443 *apropriar:* 's'approcher' *(DOM,* s.v. *apropiar, apropriar),* és a dir, 'acostar-se a'.
102 459 *plaser:* 'chose agréable' *(DOM,* s.v. *plazer2,* b.*),* és a dir: 'cosa agradable'.
103 459-460 Esmena de puntuació al text l'original, que era la següent: "e aprés dix li: "—Gran plaser, / en coms, yo us voldria veser". Segons la meva interpretació la intervenció comença amb un vocatiu dirigit al comte, tot i que el sentit del passatge és poc clar.

e suy cert qu'éls vos n'aydaran,
a tot lo menys mercè claman—.
Lo coms d'Aguilén dix: —Senyós,
vostre devets, vostres valós
vos fay dir a·n Uch est plaser;
tal que ha soffert mant destorber
en est món per vera valor,
e no·l podets sobrar d'amor.
E siats cert que us aydarà,
a vostra volentat farà;
mays vos dic, si·l podets cobrar,
qu'él vos farà honrats estar
e val-vos més él per senyor
que nuyl rey ni emperador—.
E N'Uch al comte supliqué
e suau mercè li rendé,
e mentres n'anaven destran
així tot gent e dompneyan,
al ric drap foren atendut;
lo comte e N'Uch foren vengut
a la carreta sus l'escala.
Si us desia quinya ne quala
ela era quant le devalèron
ne·ls pobles quant la remirèron,
trop seria larc per contar
ne ja no u poria dictar.
La quinta part de la beutat
no·n i avia tant membrat
d'emveya no cuydés morir.
Lo comte la sap gent sofrir
de l'una part; de l'altra N'Uchs
suau destran: —Desastrucs,
que tot lo món de bé avia:
la beutat e la cortesia
e la noblesa e·l poder
e·l gent parlar e·l bel saber,
e per parlar o hay perdut;
Déus, com m'as tant leg
[confondut,
qu'eu no avia tants peccats
que ja·n degués ésser dampnats!
Que si ab luy non vai mercès
certes, ma vida no és res—.
Ela féu aparés no·l ausís,
vas lo coms un petit se ris;
e aprés N'Uch vas se giré
e en la cara·l reguardé,
e viu les làgrimes exir.
Ela gitet un gran suspir
e mudà·s tantost de color;

cert que us[104] vull, perquè heu estimat N'Huc i sou el seu amic, i perquè li heu donat[105] consell lleial i bo. Per tot això tinc raó d'estar contenta—.[106]

El comte va dir:

—Madona, gràcies, que mai no hi ha hagut una dama tan bella, ni tan afable ni tan cortesa, ni que parli de manera tan gentil ni intel·ligent, ni hi ha hagut mai dama de tanta destresa[107] com vós, ni amb tant poder, Madona, que en vós hi ha tot el bé, sempre que tingueu mercè de N'Huc—.

—Comte, jo dic que N'Huc ja sabia tot allò que en podia resultar—.

El comte i N'Huc van baixar de la carreta, van acompanyar els barons i es van posar a destrar-los.[108] No cal parlar dels vint palafrens que menaven la carreta. Ni tampoc cal parlar del ric arnès que portaven, ni com n'eren de ben fets i grans; contar-ho seria un esforç. A la carreta hi havia un pavelló ric i bo, de color vermell, verd i blau. A sobre, hi havia la coberta, folrada de pedres precioses, cristalls i obres de gran artifici. I a sobre de la perxa hi havia un ric carboncle lluent, tan resplendent que podria il·luminar dues cobertes. Allà hi podien festejar, perquè hi havia una gran quantitat de dames.[109] Déu no n'havia fet mai de tan belles, i de donzelles, n'hi havia més de cinccentes, boniques, joves i agradables. Els comtes, els vescomtes i els barons entretenien N'Huc i el

[104] 462 Proposo un canvi d'apostrofació al text original "qu'eus" (que+eu+us): *qu'eu·s,* que deixa clara la separació entre el pronom de primera persona del singular, *eu* 'jo' i el de segona persona del singular cortès *us.*
[105] 465 *dés:* segona persona singular del perfet del verb *dar* (Anglade, 1921: 279).
[106] 459-466 El passatge és poc clar, sobretot per la sintaxi (esp. 460-62) i en faig una traducció interpretativa.
[107] 471 *dester:* 'domination, puissance' *(DOM,* s.v. *destrech, destrei,* 3. e.*),* és a dir, 'domini, superioritat, potència, poder'. Badia i Soberanas proposen aquest significat, però suggereixo *destresa:* 'qualitat de destre; habilitat, expertesa' *(DCVB).*
[108] 479 *destrar:* 'anar al costat d'una persona que cavalca, menant-li el cavall per la destra o ronsal' *(DCVB,* 1.*).*
[109] 495 *gran re (gran res):* 'gran quantitat' *(DCVB,* s.v. *res, re,* I. 1. c.*).*

quescús avia gran dolor,
e·l coms per N'Uch s'aconorté
can ausí qu'ela suspiré.
E cant éls la agren pausada
en la cadeyra, que comprada
no fóra per una ciutat,
li seti foren adobat
en què·ls baron s'asetièron;
e li escuders aportèron
un rich tapic desús lo jonc.
E puys aquí vengren, adonch,
li trobador entrò a detz;
d'armes parlèron e de pretz
e aprés féron mays de bé
que tuyt parlèron de mercè
no de·N Uch, mas tant se valia;
e ela fort bé·ls entendia.

consolaven gentilment mentre anaven destrant pel prat. Un d'ells va dir:

—Més val mercè, senyor N'Huc, que cap altra cosa. I com que Madona és la dama més gentil del món i no n'hi ha cap de millor, a ella no li manca la mercè, perquè la mercè és en ella i la conserva. Per això us heu de consolar si la ira us va fer parlar i dir coses indegudes, perquè aquí hi ha molta gent honrada i estic segur que us ajudaran i clamaran mercè per vós—.

El comte d'Aguilén va dir:

—Senyor, el vostre sentit del deure[110] i el vostre valor us fan dir a N'Huc aquestes paraules plaents; a ell, que ha sofert molts entrebancs en aquest món pel valor de veritat, i a qui no podeu superar en amor. I tingueu la certesa que us ajudarà i farà el que vulgueu, i us dic més: si el podeu recuperar, us farà viure ricament i us serà més bon senyor que cap rei ni emperador—.

I gentilment N'Huc va donar les gràcies[111] al comte, i mentre destraven tranquil·lament i festejaven les dames, van arribar a la luxosa tenda. El comte i N'Huc van pujar l'escala de la carreta. Si us deia de quina manera va mostrar-se ella quan la van baixar de la carreta, ni la gent quan la van contemplar, seria massa llarg d'explicar i ja no ho podria ni escriure.[112] No hi havia ningú que[113] hagués imaginat només que fos la cinquena part de la seva bellesa que no estigués a punt de morir-se d'enveja. El comte la conduïa

[110] 516 El significat de "devets" que ens ofereix el diccionari —*devetz:* 'défense, interdiction' *(DOM,* s.v. *devet,* a.*),* és a dir, 'defensa, prohibició' no encaixa amb el significat del text, tal com diuen Badia i Soberanas, (1986: 121). La solució que proposo suposa un error de còpia per *dever:* 'devoir' *(DOM),* és a dir, 'deure, obligació'.
[111] 527 Entenem el verb *suplicar* en el sentit de 'se plier', 's'incliner' *(DOM,* s.v. *soplegar,* a. b.*),* és a dir, 'doblegar-se, inclinar-se' com a gest d'agraïment.
[112] 538. Entenc "dictar" en l'accepció de 'compondre' *(DCVB,* 2.*).*
[113] 539-541. Restitució del subjecte que no s'explicita al manuscrit.

gentilment d'una banda, i de l'altra, N'Huc, la menava de manera suau:

—Malaurat, que tenia tot el bé del món, la bellesa i la cortesia, la noblesa i el poder, el parlar gentil i el bell saber, i per parlar ho he perdut. Déu, com m'has pogut abatre[114]tan vilment,[115] que jo no havia comès tants pecats pels quals hagués de ser condemnat! Si no m'ajuda la seva mercè, certament, la meva vida no val res—.

Ella va fer com si no el sentís i, mirant el comte, va somriure una mica, i després va fer girar N'Huc cap a ella, el va mirar a la cara, i va veure com li lliscaven les llàgrimes. Ella va exhalar un gran sospir i de sobte, va canviar de color; tots dos sentien molta pena. El comte es va alegrar per N'Huc quan va sentir que ella sospirava. I quan ells la van haver assegut a la cadira, la qual no seria comprada ni per tota una ciutat, es van posar a punt els seients on els barons van seure, i els escuders van portar un ric tapís per posar damunt l'enramada de joncs que cobria el terra. [116] Tot seguit van arribar deu trobadors. Van parlar d'armes i de mèrit i després van fer encara una cosa millor, perquè tots van parlar de mercè, no concretament de N'Huc, però també valia per a ell: ella els entenia molt bé.

VI. MADONA DEFENSA N'HUC

Mentre est solàs se menave
lo rey a loer hi entrava,
ela·s levé e·l aculí
e fessé·l seser de prop si.
Él humilment la covidé;
ela·l dix que hanc no mengé
ab rey ni eras no faria,
que ab lo seyor N'Uc menyaria.

Mentre s'entretenien, el rei va entrar a la sala de bon grat. Ella es va alçar, el va rebre i el va fer seure a prop seu. Ell, humilment, la va convidar a dinar, però ella li va dir que mai no havia menjat amb cap rei ni ho faria

114 550. *confondut:* 'torbar, desbaratar una persona o cosa, reduint-la a la impotència, al no-res' *(DCVB,* s.v. *confondre,* II. 1.*)*.
115 550. *leg:* 'laid, vilain' *(DOM,* s.v. *lag, lait,* 1*),* és a dir, 'lleig, vil'. En valor adverbial, 'mal', és a dir, 'malament, vilment'.
116 571 *jonc:* 'planta de tiges llargues, en general, utilitzable per a enramar edificis' *(DCVB,* 3.*)*.

Él dix: —Eu suy aparelyats
de far les vostres volentats—.
Ela respòs: —E eu o cre,
mas de vós no vul nula re.
Rey deu regir (e és regens)
ab dret e ab mercè ses gens;
e dic-vos que, si aquò no ha,
no li val re tot sso que fa.
Que no deu negú acusar
si cert no li ho pot provar
bo per veser o per ausir;
d'altre gise no·l deu ponir,
car seyor en mig deu estar
que degun temps no deu part far;
car tot príncep quant part se fa,
és gran peccat quant poder ha,
enqueras quan creu lausengés
romanén pecs e mentidés.
Eu no hic vinc per trob parlar
mas per la paraula provar
que N'Uc dix per sa felonia;
si no fos per ma cortesia
(e car no vuyl N'Uch difamar),
ffaria-us viu deseretar
ans que nultemps partís d'aquí.
E N'Uch ha amenada mi;
al jorn que dix la paraula
eu era sua e de sa taula
e de son lit cant se volia;
e vuy ho són tot aquest dia
e la nuyt que ve tro al matí,
e puys partirem-nos, axí
que ya nultemps ja no·m veurà
ni eu N'Uch; veus com nos va
per la vostra sobreria,
d'on Déu vós soffrir no deuria—.
—Dona, eu say lo ffaliment
qu'eu ay fayt per malvada gent.
Can desits deseretar,
certes fort vos és leu per far,
mas eu suy aquí per l'esmenda
d'aytant com mon poder s'estenda:
en torn La Garnaxa·l daré
tro a trenta castels que y he,
bels e forts e gent poblats
ab beles vilas e obrats;
e·ls lausengés escapssaré,
e N'Uch de mi privat faré
mas que nul home qu'el mon sia
e mils sera de ma paria;

aleshores,[117] que només ho faria amb el senyor N'Huc. Ell va dir:

—Estic disposat a fer el que desitgeu—.

Ella va respondre:

—M'ho crec, però no vull res de vós. Un rei ha de governar (perquè és regidor)[118] sobre el seu poble amb justícia i pietat, i us dic que, si això no ho té, tot el que fa no val res. El rei no ha d'acusar ningú si l'acusació no es pot provar amb certitud, sigui per haver-ho vist o per haver-ho sentit. D'altra manera, no l'ha de castigar,[119] perquè el senyor ha de mantenir una posició intermèdia i mai prendre part, perquè és un pecat que un príncep prengui part tenint tant poder, i encara més quan creu els llagoters, perquè aleshores roman neci i mentider. Jo no he vingut per parlar gaire, sinó per provar les paraules que N'Huc va dir a causa de la seva ira. Si no fos per la meva cortesia (perquè no vull que es difami N'Huc), us faria desheretar viu abans d'anar-me'n. N'Huc m'ha conduït fins aquí. El dia que va dir les paraules, jo era seva, de la seva taula i del seu llit quan ell volia; i així vull que sigui tot el dia d'avui, i la nit que ve fins al matí, i després ens separarem i mai més ja no em veurà, ni jo a ell. Heus aquí el que ens passa a causa de la vostra arrogància, que Déu no hauria de permetre—.[120]

—Senyora, jo ja sé la falta que he comès per culpa de gent malvada. Quan parleu de desheretar-me,

[117] 583-586 Amb aquestes paraules, Madona demostra com és de superior, fins i tot respecte del rei. Proposo un canvi de puntuació al text original: l'addició d'una coma just després de "faria" (v. 585).
[118] 591 Badia i Soberanas atribueixen valor passiu a aquests mots entre parèntesis, però ho considero un error de còpia: "e no és" hauria de ser, potser, *ço és, aço és* o *e és*. La supressió del "no" condueix al significat següent: 'el rei ha de regir perquè el mot rei ve de regent, o perquè el rei regeix'. Notem que en llatí el mot *regens* i *rex* són sinònims.
[119] 598 Se sobreentén que la persona que el rei acusa és l'objecte directe del verb "ponir", que té el significat de 'imposar i executar un càstig; castigar' *(DCVB,* s.v. *punir)*.
[120] 605-622 Com apunten Badia i Soberanas (1986: 124), aquest fragment és el que constitueix el nucli de la defensa de Madona.

car és valent e enseyats
humils e larc e ben armats
e certes en ma cort farà
tostemps mays sso que él se volrà,
e tench-me fort per desastruchs
car pert tant e és gran peccatz—.
Ela dix: —Fort bé o deÿts,
e play-me com vos penedits—.
D'él ab do fe onrada fi.
E N'Uch los castels establí
de sos amics, de sos parens,
que no y volc metre estrayes gens
(qui son bon castel vol liurar,
per què ne a cuy deu gardar).
Li menyar foren adobat
e·l rey dec pendre comiat.
Ela·l dix: —No·m plats que us
[n'anets,
sèyer, que ací menyarets—.
—Madona, vostres volentats—.
E can abduy foren levats
devalèyron de la cadeyra;
si us desia en qual maneyra
menjaren ni foren servit
en dos jorns no seria dit,
con sègron hordonadament
e foren servits bé e gent
que·ls menyàs eren mant e bo,
si que quescú pagat ne fo.
E cant la vexela lavèron
a La Garnatxa la pugèron,
d'aur e d'argent que mays valia
que hom albirar no poria;
e enquare que fé cridar
que hom seu no ausàs tornar
aur ne argent, mas que u pugés
a La Garnatxa e adés,
e aquel qui no ho faria
que sens tota mercè morria;
e anch no·n calc un turmentar
que tuyt li volían puyar.
Mayor meravelya vos diré
que, qui·ns desia ço que he
en ma terra, agués aquí.
E·l rey se volc levar d'aquí
e la dona acomiadé
e a sson castel se·n torné;
dones et donçeles entrèron
per lus cambres, aquí estèron;
e N'Uch sos parens ajusté
[…]

us serà una cosa fàcil de fer, però jo soc aquí per fer esmena tant com el meu poder m'ho permeti:[121] a N'Huc li donaré fins a trenta castells dels que tinc al voltant de La Garnatxa, bells i forts, i[122] molt ben poblats de viles belles i ben construïdes. I escapçaré els llagoters i faré a N'Huc privat meu, més que cap altre home que hi hagi al món, i serà el millor de la meva companyia, ja que és valent i instruït, humil, generós i ben armat. Certament, a la meva cort farà per sempre més tot allò que voldrà, i em tinc per un malaurat, perquè hi perdo tant a causa d'una gran falta—.

Ella va dir:

—Molt ben dit, i em plau que us penediu del mal que li heu fet—.

Ell va fer que N'Huc tingués una fi honorable amb la concessió de dons.[123] I N'Huc va encomanar el poder dels castells als seus amics i parents i no a gent desconeguda (qui vol lliurar a algú el seu bon castell ha de mirar per què ho fa i a qui el confia). El menjar es va posar a punt i el rei ja havia d'acomiadar-se, però ella va dir:

—No em plau que us n'aneu, senyor. Menjareu aquí—.

—Madona, el que vós vulgueu—.

I quan tots dos es van haver aixecat, van baixar dels seus setials. Si us deia de quina manera van menjar i van ser servits, no es podria explicar ni en dos dies; i com van seure de manera ordenada i com de bé van

[121] 627-628 Proposo un canvi de puntuació que afecta la posició dels dos punts, que tancaven el vers 627 a l'edició de Badia i Soberanas: "mas eu suy aquí per l'esmenda: / d'aytant com mon poder s'estenda".
[122] 631 Segona conjunció "e" afegida a partir de l'edició revisada del text publicada a la revista *Romania,* 1996.
[123] 645 Vers difícil d'interpretar, com també apunten Badia i Soberanas (1986: 126). El referent d'"él" podria ser el rei i el de "fe" Madona, o també el rei i N'Huc, respectivament. Opto per la segona opció. Esmeno la puntuació dels versos 643-645 al text original, que era el següent: "Ela dix: —Fort bé o deÿts, / e play-me com vos penedits / d'él ab do fe onrada fi—".

ser servits, perquè el menjar era abundós i bo i tothom en va estar molt satisfet. I un cop van haver rentat la vaixella, la van portar a La Garnatxa. Era feta de l'or i l'argent més valuós que hom no podia imaginar; i més encara, va manar[124] que cap dels seus homes no gosés tornar[125] l'or ni l'argent, sinó que ho pugés tot a La Garnatxa i de seguida, i aquell que no ho fes moriria sense pietat. I no els va caldre ser turmentats, perquè tots volien pujar-hi. Una meravella més gran us contaré: que aquí hi havia tot el que us puguin dir que hi havia a la meva terra.[126] El rei va voler aixecar-se i va acomiadar la dama. Després va tornar-se'n al seu castell. Les dones i les donzelles es van retirar a les seves cambres i allà van restar, i N'Huc va reunir els seus fidels

[...]

[124] 669 El subjecte de l'acció podria ser N'Huc, altre cop en possessió del castell de La Garnatxa.
[125] 670 El significat tant català com occità del verb *tornar* fan difícil la interpretació del significat del vers.
[126] 677-679 No se sap de què tracta aquesta segona meravella que ens introdueix el narrador.

3. APÈNDIX. UN PRINCIPI I UN FINAL: ASSAIG DE RECONSTRUCCIÓ DE LES PARTS PERDUDES

En aquest assaig de reconstrucció d'un principi i d'un final intento refer els fets escrits en els folis perduts que haurien dut N'Huc a la situació en què es troba quan s'inicia el relat. Com que la feina de reconstrucció és un exercici de conjectures i indagacions a partir dels indicis que tenim, ja veurem com, a vegades, es desplega més d'una possibilitat a l'hora d'imaginar què hauria pogut passar. Els nuclis argumentals dels quals intento esbrinar l'origen, i que són fonamentals per al desenvolupament de la història, són els següents: en primer lloc, la coneixença entre N'Huc i Madona. A la part del text que ens falta, com es presentava la primera trobada entre els dos enamorats? En altres paraules: com s'inicia N'Huc en la ventura que el condueix a conèixer aquesta dama poderosa? En segon lloc, i potser el punt crucial de la trama: quina és aquesta falta que N'Huc ha comès, i per la qual ha perdut tant el seu amor, Madona, com les seves possessions? El rei les hi ha pres després d'haver-lo agreujat a ell, també, però tampoc sabem de quina manera. I finalment, quin és el destí dels amants? Acaben junts o separats? Per tal de contrapesar la incertesa de no tenir resposta per aquestes preguntes, en aquest apartat he volgut abordar un assaig més lliure que tingui en compte les diverses possibilitats de reconstrucció que sorgeixen a partir de la lectura del text.

3.1. Primera trobada entre N'Huc i Madona

Imaginem que la història s'inicia amb l'organització d'un dia de caça o, fins i tot, una competició per saber quin cavaller dels que conformen la mainada del rei és més bon caçador. No cal dir que aquest esdeveniment es du a terme en una data assenyalada —potser per Pentecosta o per Sant Joan, com passa a *La faula*—. N'Huc, que segons la informació que tenim és posseïdor de terres i castells, possiblement no forma part de la mainada del rei, sinó que ostenta un títol de rang superior —recordem que els endolats l'anomenen "senyor"—. Tanmateix, també participa en la competició de caça. Quan tots són escampats pel bosc intentant trobar la millor presa, N'Huc veu de sobte algun animal que indica, de manera inequívoca, l'inici de la ventura. Aquest animal podria ser un cérvol blanc, com a *Graelent,* un senglar també blanc, com a *Guingamor,* o fins i tot, si la ventura es desenvolupés en una terra llunyana, un ocell exòtic de colors extravagants, com surt a *La faula* o a *Las novas del pappagay*. També es podria tractar d'un animal més manyac i menys sumptuós, com passa a *Blandín de Cornualla,* en què l'aventura comença quan Blandín i Guiot troben un "branxet", és a dir, un gosset que els inicia en la ventura. Optarem pel cérvol blanc, un animal que N'Huc, o potser més aviat el seu cavall, comença a

seguir en contra de la seva voluntat; ja se sap que un cop entrats en el marc meravellós, els protagonistes d'aquesta mena de narracions es veuen empesos a viure situacions poc controlables. Guiats pel del cérvol blanc, doncs, N'Huc i el seu cavall arriben en una mena de *locus amoenus* en què, per descomptat, no hi pot faltar l'aigua en alguna de les seves formes, com trobem ja en lais del segle XII. Potser un riu, com passa al lai de *Lanval,* de Maria de França, o una font, com al *Lai du trot*. És en aquest context en què es produeix la primera trobada entre N'Huc i Madona, tot i que probablement hi ha l'acció d'un intermediari, per exemple d'una donzella —Violeta?— que el condeix fins on es troba la dama. Un cop junts, el cavaller confessa l'amor que sent per la fada en veure-la tan bella i tan extraordinària. Fàcilment, en aquest punt de la narració trobem inserida una *descriptio puellae* canònica, com al *Salut d'amor* o al *Conte d'amor*. Aleshores, la dama accepta la petició de l'enamorat i li ofereix la seva companyia en qualsevol moment que N'Huc la cridi, però amb una condició: no descobrir la seva relació amorosa a ningú; en cas contrari, la perdrà per sempre. Com que sabem que N'Huc és senyor de terres i castells, potser el lloc que esdevindrà el palau de Madona és una possessió d'ell —recordem que als versos 239 i 240 parla d'una "senyoria que jo solia tenir en aquest lloc."— i que converteix en el punt de trobada dels dos amants. Fins aquí, aquesta seria una possible reconstrucció de l'inici de la relació entre N'Huc i Madona. Però, i si totes aquestes suposicions, o almenys una part, són errades? I si hem construït una història a partir d'una base que no és la correcta? Retrocedim fins al principi per tornar a començar.

Resulta que Madona és una fada meravellosa coneguda per la gent, però tan sols com un personatge mític. Tothom la té idealitzada, però ningú l'ha vist mai. Arreu és famosa per la seva superioritat, pel misteri que suscita, per la seva bellesa i els seus encants. Molts la voldrien per amant, però mai ningú ha aconseguit trobar-la. N'Huc, un cavaller de la cort del rei, jove, noble i ric en terres i castells, ho té tot excepte l'amor. En aquest aspecte no pot ser més desgraciat. I no és que no hi hagi prou donzelles nobles i belles que el cobegin, però ell no en troba cap que s'assembli a aquella dama virtuosa que tantes vegades ha sentit anomenar. Un dia, fart de ser tan desafortunat en l'amor, decideix anar-se'n al bosc a esplaiar-se. És en aquest context en què s'iniciaria la ventura. A partir d'aquest moment, la història podria seguir com l'he explicada: l'aparició d'un ésser màgic el condueix cap a Madona, una dama de qualitats especials, molt elevades, però de la qual ell, desenganyat de l'amor, sempre n'ha posat en dubte l'existència. Ara la té al davant i disposada a satisfer-lo en tots els aspectes. Ell, enamorat de cop i volta en veure que és real, no s'ho acaba de creure. Per fi ha trobat una dama a l'altura de les seves expectatives, dels seus ideals. Tots dos viuen el seu amor secret feliçment, fins que N'Huc cau en les provocacions d'en Traver i explica el que havia promès no dir mai.

3.2. La falta de N'Huc

La falta que ha comès N'Huc és la qüestió central de l'argument. És la causa per la qual N'Huc es passa bona part del desenvolupament de la història penedint-se d'aquestes paraules que ha dit i que sabem del cert que va proferir en un atac de vanitat irreprimible. A partir del text conservat, també se'ns evidencia l'acció pèrfida dels llagoters, que no desaprofiten l'ocasió d'enverinar el judici del rei: aquests personatges prototípics apareixen sovint a les composicions trobadoresques. A partir d'aquestes peces, podem indagar la manera com s'han esdevingut tots aquests fets.

La primera proposta d'argument i, des del meu punt de vista, la més plausible, és la següent: N'Huc, content i cofoi de tenir Madona per amant, no pot evitar amagar la seva alegria, i més si tenim en compte que per a N'Huc, l'amor havia estat un problema, tal com proposo a la segona versió del primer punt. Però sap de sobres que no pot explicar a ningú el seu secret. D'altra manera, tot l'amor de què disposa gràcies a Madona, s'esvairia per sempre. És en una conversa entre companys en què es vanten de les dames que estimen, que molts comencen a explicar les seves fites amoroses. Aquesta escena la trobem en una de les històries del *Novellino*, relacionada amb la cançó *Atressi con l'orifanz* de Rigaut de Berbezilh, en què una colla de cavallers es vanten de fets per induir maliciosament el protagonista a vantar-se de la seva dama; ella, en conseqüència, l'acaba despatxant. N'Huc, que es troba en una situació semblant, no vol ser pas menys, i sap que tothom l'admiraria si expliqués el seu secret, però en contra de la seva voluntat, calla. Entre el grup de cavallers s'hi distingeix en Traver i algun altre jove malintencionat que ja han clissat N'Huc: intueixen, pel seu canvi d'actitud, que N'Huc amaga un secret de base amorosa. Ells, que per algun motiu li tenen enveja —potser perquè és més ric o més ben valorat pel rei— no desaprofiten l'ocasió per provocar-lo i fer-lo parlar. D'alguna manera el deixen en evidència o el menystenen públicament i això encén la ira de N'Huc. Aquest, per defensar-se de les paraules ridiculitzadores d'en Traver, confessa el seu secret a la colla de cavallers. Durant la confessió, no s'estalvia d'explicar detalls de tota mena per tal que els altres se'l creguin. N'Huc, empès per la ràbia, n'explica alguns —potser de sexuals— que no acaben de ser del tot veritat. Per això, Madona, en els versos 259-264, el convida al seu llit i li demana que provi allò que va dir follament. Un cop refet de l'atac de còlera, es penedeix d'allò més d'haver dit tot el que ha dit, però ara ja és massa tard: quan crida Madona ja no l'atén, i el palau on acostumaven a trobar-se, és buit. Per altra banda, els llagoters han corregut a veure el rei per explicar-li que aquell a qui té en tanta bona consideració és un vanitós que no sap fer res més que anar escampant arreu els seus èxits amorosos i sexuals. A més, no s'estan d'expressar la seva incredulitat sobre el que

ha explicat N'Huc; en cap moment l'han vist capaç de ser l'amant d'una dama com Madona. Per tant, no només el consideren vanitós sinó també un mentider — això no és del tot fals—. En el seu acte traïdor, en Traver encara hi afegeix alguna cosa més de collita pròpia per deixar pitjor N'Huc. El rei, que no pensa admetre a la seva cort cap cavaller amb tan pocs valors, sense dubtar de les paraules dels llagoters, decideix castigar N'Huc desposseint-lo de les terres i castells que temps enrere li havia atorgat. Amb aquesta versió s'explicaria tant la falta de N'Huc com el greuge que comet contra el rei. Pel que fa a la relació entre N'Huc i en Traver, el primer, d'alguna manera, sap que l'ha traït, sigui perquè li ho ha dit el mateix rei en l'acte de despossessió o perquè els ha sentit d'amagat. Sigui com sigui, aquesta desavinença és la que condueix a l'inici de la part del text que conservem: N'Huc, en l'encontre amb en Traver i el seu escuder, no s'està de fer-li pagar el mal que li ha fet.

Pel que fa al greuge que N'Huc comet contra el rei, se m'acut una altra versió no menys creïble: havent-se esdevingut tot com he explicat fins ara, i tenint present la segona versió del primer apartat, en què Madona és un ésser poderós de qui tothom ha sentit parlar, en Traver aniria a veure el rei per explicar que N'Huc va escampant arreu que ell i Madona mantenen una relació amorosa. El llagoter, amb la intenció d'afegir més llenya al foc, explica al rei una mentida: N'Huc s'ha vantat que ell i Madona volen esdevenir senyors de tot el regne. El rei s'espanta, perquè sap que Madona, si realment és un ésser existent, és superior a tothom; fins i tot a ell. Aquest és el motiu que fa que el rei castigui N'Huc i el faci caure en desgràcia, amb l'objectiu de prendre-li el màxim de poder i així protegir el seu regne i el seu lloc al tron.

3.3. El final

Pel que fa al final, del qual sabem que Madona, només amb la seva presència i el luxe que llueix convenç el rei que tot el que ha dit N'Huc és veritat, només podem contemplar dues opcions: o bé els dos amants acaben junts per molt que la promesa de secretisme no s'hagi complert — això passa a altres lais, com al *Lanval*— o bé els dos amants acaben separats. El text no presenta indicis clars que ens ajudin a imaginar quina de les dues opcions és la que acaba sent el desenllaç de la història, però cal tenir en compte els versos 612-620, en què Madona s'adreça al rei i li diu que després d'estar junts un dia i una nit més ella i N'Huc se separaran. A més, als versos 272-273 Madona parla de la seva història conjunta com un somni. També, si N'Huc ha d'administrar les seves noves possessions, és possible que acabi anant-se'n amb Madona? Amb tot, no podem descartar la possibilitat que els amants acabin junts cap al suposat regne meravellós d'on ella prové, atès que tots els lais analitzats a l'estudi presenten un final feliç per als enamorats; l'únic

que no deixa clar que el cavaller acabi amb la dama és el de *Guingamor*. Relacionat amb el destí dels amants, encara ens queda un serrell per analitzar, i no serà fàcil treure'n l'entrellat: qui és, en realitat, el personatge que té el poder sobre el destí de la relació dels dos enamorats? Per una banda, quan Madona posa la condició a N'Huc de mantenir el secret amorós, sembla que és ella la que pren la decisió de desaparèixer en cas que el secret amorós s'escampi. És per això que, en més d'una ocasió, N'Huc clama mercè a Madona i desitja que el perdoni per haver estat un vanitós. Però no podem passar per alt els versos 620-622: Madona diu que a causa de la supèrbia del rei, que el va dur a creure els llagoters i a imposar el càstig a N'Huc sense atorgar-li el dret de defensar-se, ells no poden estar junts. Al final, doncs, resulta que és el rei qui ha estat el causant de la desgràcia amorosa de N'Huc —i no només material. No obstant això, i per moltes conjectures i girs de guió que puguem imaginar —fent servir el llenguatge cinematogràfic—, aquesta és una qüestió que, irremeiablement, queda per resoldre.

4. BIBLIOGRAFIA

Anglade, Joseph, *Grammaire de l'ancien provençal* (París: Librairie C. Klincksieck, 1921).

Annicchiarico, Annamaria, *"Narracions en vers" catalane medievali: Appunti e materiali per una guida bibliografica* (Roma: Edizioni di storia e letteratura, 2003).

Badia, Lola; Amadeu J. Soberanas, "La ventura del cavaller n'Huc e de Madona. Un nouveau roman occitano-catalan en vers du XIVe siècle", *Romania,* 114 (1996), pp. 96-134.

Badia, Lola; Amadeu J. Soberanas, eds., *Noves noves rimades: La ventura delcavaller N'Huc e de Madona* (Bellaterra: UAB, 1986).

Badia, Lola, ed., *Tres contes meravellosos del segle XIV* (Barcelona: Quaderns Crema, 2003).

Cabré, Lluís, "El conreu de lai líric a la literatura catalana medieval", *Llengua & Literatura*, 2 (1987), pp. 67-132.

Cabré, Lluís, *Llibre de Fortuna i Prudència* de Bernat Metge (Barcelona: Editorial Barcino, 2010).

Cabré, Miriam, "La narrativa in versi tra Occitania e Catalogna: nuove riflessioni sulle testimonianze manoscritte" dins *La littérature occitane médiévale dans sa tradition manuscrite. Témoins, traditions, corpora,* dirs. Caterina Menichetti, Federica Fusaroli i Camilla Talfani (Roma: Viella, 2024), pp. 293-307.

Cabré, Miriam; Anton M. Espadaler, "La narrativa en vers" (cap.5), dins *Història de la literatura catalana,* I: *Literatura medieval (I): Dels orígens al segle XIV,* dir. Lola Badia (Barcelona: Enciclopèdia Catalana, Editorial Barcino i Ajuntament de Barcelona, 2013), pp. 297-372.

Capusso, Maria Grazia, "La novella allegorica di Peire Guilhem", *Studi mediolatini e volgari*, 43 (1997), pp. 35–130.

Carner, Josep, "De l'art de traduir" (1944), dins *Teoria de l'ham poètic,* a cura d'Albert Manent (Barcelona: Edicions 62, 1970), pp. 67-70.

Espadaler, Anton M., "El meravellós com a luxe i pedagogia", Víctor Hurtado i Matheu, Marcel·la (ed.), *El món imaginari i el món meravellós a l'edat mitjana* (Barcelona: Fundació Caixa de Pensions, 1986), pp. 137-149.

Faral, Edmond, "Le meraveilleux et ses sources dans les descriptions des romans français du XIIe siècle", dins *Recherches sur les sources latines des contes et romans courtois du moyen age* (Paris: Libraire Honoré Champion, 1983), pp. 305-388.

Guillem de Torroella, *La faula,* a cura de Sara Vicent Santamaria (València: Tirant lo Blanch, 2010).

"Guingamor", Glyn S. Burgess i Leslie C. Brook, eds., *French literatura IV. Old French Narrative Lays* (Woodbridge: Boydell & Brewer, 2007 [nova edició]), pp. 141-196.

Jaufré, a cura d'Anton M. Espadaler (Barcelona: Editorial Barcino, 2021).

Le Roman d'Eneas. La Novela de Eneas, a cura d'Aimé Petit. Traducció d'Ana-María Holzbacher (París-Roma: Edizioni Memini, 1999).

Libro de Tebas, traducció de Paloma Gracia (Madrid: Gredos, 1997).

Maria de França, *Lais,* a cura de Joan Jubany (Barcelona: Quaderns Crema, 2013).

Maria de França, "Lanval", a cura de Jean Rychner, *Les lais de Marie de France* (París: Libraire Honoré Champion, 1971), pp. 72-92.

Noves noves rimades: La ventura delcavaller N'Huc e de Madona, edició de Lola; Amadeu J. Soberanas (Bellaterra: UAB, 1986).

Nueve Lais bretones y la sombra de Jean Renart, a cura d'Isabel de Riquer (Madrid: Ediciones Siruela, 1987).

Pujol, Josep, "Dues notes sobre la circulació catalana de textos artúrics francesos: El *Cligès* de Chrétien de Troyes (1410) i *La mort Artu* (1319)", Lola Badia, Emili Casanova i Albert Hauf. (ed.), *Studia mediaevalia Curt Wittlin dicata. Mediaeval studies in honour Curt Wittlin. Estudis medievals en homenatge a Curt Wittlin* (Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana. Universitat d'Alacant, 2015), pp. 289-300.

Riquer, Martí de, *L'arnès del cavaller: Armes i armadures catalanes medievals* (Barcelona: Edicions Ariel, 1968).

Riquer, Martí de, "Narracions en vers" (cap. VI), dins Martí de Riquer, *Història de la literatura catalana,* II (Barcelona: Editorial Ariel S.A., 1984), pp. 191-296.

Roman de Thèbes, a cura de Guy Raynaud de Lage (París: Libraire Honoré Champion, 1968).

Rubió, Jordi, "El sintagma «si altre», «mi terç», «si quart», etc. Als segles XIII al XV", a cura de R. B Tate i Alan Yates, *Actes del tercer col·loqui internacional de llengua i literatura catalanes* (Oxford: The Dolphin Book, 1976), pp. 201-205.

Ruiz García, Elisa, *Introducción a la codicología* (Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 2002), pp. 143-178.

Une Belle au Bois Dormant médiévale: Frayre de Joy et Sor de Plaser, a cura de Suzanne Thiolier-Méjean (París: Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 1996).

Tres contes meravellosos del segle XIV, a cura de Lola Badia (Barcelona: Quaderns Crema, 2003).

Recursos en línia:

Diccionari Català Valencià Balear (DCVB), [última consulta: 12-6-2025] https://dcvb.iec.cat/

Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC2), [última consulta: 12-6-2025] https://dlc.iec.cat/

Dictionnaire de l'Occitan Médiéval (DOM), [última consulta: 12-6-2025] https://dom-en-ligne.de/dom.php?lhid=4dqN83calp4xbiz5Nsx8Wu

Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana (DECat), [última consulta: 12-4-2025] https://decat.iec.cat/